

Dynamisch Perspectief

Ledenblad van de Vereniging voor
Biologisch-Dynamische Landbouw & Voeding

Februari 2011 / 1

De Groote Voort wint Innovatieprijs
Winterconferentie: bedrijfscontinuïteit
Labyrint in de polder
Humus verbindt kosmos en aarde

Dynamisch Perspectief

Vernieuwing

150 jaar geleden werd Rudolf Steiner geboren. Nog altijd biedt zijn werk inspiratie. We willen zijn teksten duiden, in praktijk brengen en erop voortbouwen. Ik heb het even nageteld: in deze DP wordt zijn naam 47 keer genoemd.

De BD-landbouw volgt haar ontwikkelingsweg. Maar bij elke nieuwe ontwikkeling vragen we ons af: is dit een stap vooruit of achteruit? Is verplicht preparatengebruik uit de tijd, omdat het bedoeld was als middel om een bepaald bewustzijn te bereiken? Of is BD-landbouw zonder preparaten - in de woorden van Jean-Pierre van Aalst - 'als een kerk zonder kruis'? Of hebben we nieuwe preparaten nodig, zoals Guurtje Kieft schrijft?

Waar het in deze vragen om draait is: wat is de essentie van de BD? Die essentie krijgen we scherper in beeld wanneer we aan vernieuwing werken; met twee stappen vooruit en één achteruit. Dat geldt voor de beweging in zijn geheel, maar ook voor individuele bedrijven. De golf van nieuwe BD-bedrijven uit de jaren 70 en 80 zorgt nu voor een bedrijfsovername-golf. Bedrijven gaan zich vernieuwen; met twee stappen vooruit en één achteruit. Een eigentijds thema voor de winterconferentie!

Ellen Winkel, hoofdredacteur,
ellen@schrijfwinkel.nl

03	Dynamisch Portret: Land en Boschzicht
08	Winterconferentie
10	Werkplaats BD-landbouw op De Lepelaar
11	BD-jongeren-weekend: Van bank naar BD
12	Impressies Biovak 2011 en Demeterplein
14	De Groote Voort wint Innovatieprijs
15	Landbouwcursus 7e voordracht: Boom tussen insect en regenworm
18	Demeter en het nieuwe bewustzijn van de mens
21	J.A.W.E.L! Vlaamse tuinders inspireren elkaar
24	Dynamische keuken: Het zoutachtige
28	Perspectief
34	In memoriam: Jaap Bakker en Adri Bakker-Misset
36	Agenda
38	Colofon en Leden-service
39	BD juwelen

Winterconferentie

8 2 en 16 maart; thema Bedrijfscontinuïteit

Demeter

18 Tijd voor het nieuwe bewustzijn

Humus tussen kosmos en aarde

34 Het levenswerk van Jaap en Adri Bakker

'We willen
het bedrijf
doordragen'

Sinds 1978 wonen en werken Sijmen Brandsma (57) en Sissie Hajtjema (58) op Land en Boschzicht in 's Graveland. Ze bouwden de moestuin van het conferentieoord uit tot een gevarieerd tuinbouwbedrijf met een winkel, een horeca-tak en een zorgtak. De tijd is aangebroken om op zoek te gaan naar opvolgers. Deel 6 in de serie bedrijfsovername. Tekst: Jozien Vos / Foto's: Land en Boschzicht

Een uithangbord in uitbundige kleuren markeert de ingang van Land en Boschzigt aan een statige laan tussen Hilversum en 's Graveland. Een ongeplaveid pad met een enkele kuil verrast me: waar leidt dit heen? Een schuur komt in beeld, en een speelplaats met kistjes, een kas, een winkel. Een winkel in een schuur, geen glanzend supermarktgebeuren, maar een verrassend sfeervolle ruimte. Je loopt hier vanzelf langzaam, staat stil, zoveel is er te zien. Hier is duidelijk met zorg en smaak geproefd en uitgesteld. Achter de winkel ligt het hart van de tuinderij: de kas en de akkertjes, met aan de rand een schapenweitje met hoogstamfruit. Een bosrand omringt het geheel. Een zeer luxe appartementencomplex kijkt net niet opdringerig door de andere bomenrand. Drie wat oudere jongens lopen achter hun kruiwagen, hun stap is zwaar, niet helemaal thuis in de wereld. "Je ziet altijd beweging," zal tuinder Sijmen Brandsma later vertellen. "De hele week door is er activiteit. Schapen, mensen met kruiwagens, klanten."

Geschiedenis

Deze omgeving werd in de Gouden Eeuw gebruikt als zandwinning-project, legt Sijmen uit bij een kop koffie. Het zand diende als ballast voor de schepen die naar de Oost voeren en als bouwgrond voor de grachtengordel. Na de ontginning ontdekten rijke Amsterdammers 't Gooi om te wonen en legden ze landgoederen aan met sier- en moestuinen. Het landgoed Land en Bosch behoorde toe aan een adellijke familie en werd in 1947 gekocht door de Christengemeenschap voor een conferentieoord. In 1949 startte Pien Kortenoever als eerste tuinvrouw in de moestuin.

Een opvolger zal eigen keuzes maken. Wat zal hij ontwikkelen en wat niet?

Sijmen en Sissie ontmoetten elkaar op een opleiding voor cultureel werk. Ze vonden hun levensinspiratie in een Camphill-gemeenschap in Schotland. "De manier van werken met elkaar, met veel respect en liefde. Concreet gemaakte antroposofie," vertelt Sijmen. "Je deelde alles met elkaar, de gemeenschapszin met ieders eigenheid en eigenaardigheden." Hij ontdekte er dat hij met zijn handen buiten bezig wilde zijn. Terug in Nederland vond Sis een baan in de kinderpsychiatrie en Sijmen zocht en vond een tuin. Hij herinnert zich nog precies hoe hij op de fiets aankwam en hoe hij een soort lieve tuinkaboutert ontmoette met een grijs ringbaardje en mooie blauwe ogen. Het was meneer Crum, de

tuinman. "Hij hoorde mijn verhaal aan en zei 'dat moesten we maar eens proberen,'" vertelt Sijmen. Hij kon aan het werk voor kost en inwoning en 100 gulden zakgeld in de maand. Samen met Sis woonde hij bovenin de tuinschuur; de schuur die later winkel zou worden. Zo begon Sijmen's tuinleven in februari 1978. "Ik leerde het breedwerpig zaaien van bospeen in een bak eenruiters. Het eindeloos mengen met zand, breedwerpig uitzaaien en dan aanharken, aandrukken met een plak en tot slot het glas er weer op. En spitten heb ik geleerd. We brachten goed verteerde mest uit op de zandgrond. Je maakt eerst een voortje. Dan spit je en draait de schep zo dat hij omgekeerd op de tegenoverliggende zijde van de voor komt. De mest is wat zwaar en rolt dan in de voor. Dat is belangrijk om goed te kunnen zaaien later." Zoals meneer Crum het hem leerde, het harken en het spitten, zo leert Sijmen het nu nog steeds aan mensen die bij hem komen werken.

Na twee jaar kon Sijmen de rol van meneer Crum overnemen: hij werd hoofdteunman in loondienst van conferentieoord Land en Bosch. Om economische redenen ontwikkelde Land en Boschzigt zich in de tachtiger jaren van een 'moestuin voor het conferentieoord' tot een op de handel gerichte productietuin, met als specialisatie de primeurteelten met behulp van folie en acryldoek. Sijmen en Sissie werden in 1990 zelfstandig ondernemer in een Commanditaire Vennootschap met

Stichting Land en Bosch als stille vennoot. Toen het conferentieoord in 2003 ophield te bestaan konden Sijmen en Sissie de twee hectare grond zelf aankopen.

Zwaar en mooi

Het werk was fysiek heel zwaar met een oogstpiek in mei en juni. "s Ochtends om zes uur op de knieën over het land en bosjes per minuut maken." Toen Sijmen in 1996 een hernia kreeg gingen ze op zoek naar een nieuwe koers. Een langzaam proces van afscheid nemen van de handel volgde. "We zijn ons gaan richten op de mogelijkheden van ons terrein en zo gingen we andere keuzes maken," vertelt Sijmen. "Welke sterke punten heeft deze plek? Mensen komen hier graag. Het is hier mooi en we wonen in een dichtbevolkt gebied. Als ze toch komen, dan kun je ze ook koffie en thee schenken. Verder hebben hier altijd dolende zielen meegedraaid. Dat hoorde bij de plek en bij de achtergrond. Dus hebben we de zorg uitgebouwd, zodat het een economische factor is geworden." Sissie bouwde de boerderijwinkel uit tot een winkel met een breed assortiment en een jaaromzet van bijna zes ton. Het koffieterrasje werd een professionele horeca-tak. Met eenvoudige middelen werd de kas omgetoverd tot restaurant met cateringservice. Een kok, die als zelfstandig ondernemer de horeca verzorgt, haalt daar een vol-

ledig inkomen uit.

In de zomer is de plek een ware oase, de kas en de veldjes worden omzoomd door prachtige bloemenranden, die met liefde worden onderhouden door hun trouwe medewerker Martin. "Dat hoort bij deze plek. Iedereen wil de aarde voelen, wil het mooi hebben. Niet opgepoetst of commercieel mooi, maar – echt – mooi. En dat ervaren mensen als ze hier op de tuin komen. Het heeft te maken met de behoefte van de wereld aan schoonheid." Voor Sijmen en Sissie hangt dit samen met de bedrijfsindividualiteit. En een spreuk van Steiner is daar voor hen onlosmakelijk mee verbonden:

*Heilsam ist nur, wenn
im Spiegel der Menschenseele
sich bildet die ganze Gemeinschaft;
und in der gemeinschaft
lebet der Einzelseele Kraft*

Bedrijfsopvolging

Ruim dertig jaar hebben Sijmen en Sissie nu op Land en Boschzicht gewoond en gewerkt, dus ze zijn helemaal vergroeid met hun plek. Maar

onvermijdelijk komt het moment dichterbij, dat ze hun bedrijf moeten overdragen. Nu het werk hen steeds zwaarder valt, bereiden ze zich voor op de bedrijfsopvolging. Hun beide dochters, twintigers, zien hun toekomst niet op de tuin. "We willen het bedrijf doordragen," zegt Sijmen. "Dat proces moet nu beginnen. We zijn beiden overbelast en het lukt niet meer om alle aspecten goed te doen. We houden veel ballen in de lucht. Ik ben altijd bezig de laagste bal op te vangen en dan komt de volgende alweer. Als je ouder wordt kost het allemaal wat meer moeite. Een opvolger zal eigen keuzes maken. Wat zal hij ontwikkelen en wat niet? Of voert hij schaalvergroting door en wordt hij een soort manager?"

Sinds twee jaar zijn ze samen bewust bezig om dit proces voor te bereiden. Sijmen was ondertussen nog volop bezig met het realiseren van een oude droom: een wijngaard aanplanten op een nabijgelegen landgoed, in een historische tuin met een eeuwenoude muur. Maar Sissie's hoofd stond niet meer naar nieuwe plannen. "Vorig jaar zijn we afzonderlijk gaan praten met een bevriende coach, want het ging tussen ons instaan. We stonden niet allebei op hetzelfde moment op hetzelfde punt. Ik wilde de dingen nog verder ontwikkelen en zag nog uitdagingen. Sis maakte dat niet meer mee. De gesprekken waren zinvol. We begrijpen elkaars grenzen nu goed en respecteren die ook." Ze

hebben er nu voor gekozen om de verdere invulling voor een groot deel open te laten voor de opvolgers, zodat zij de mogelijkheden die er liggen verder kunnen ontwikkelen.

Om een geschikte opvolger te vinden gaan ze in het begin van de lente een tuinmedewerker aantrekken, zodat er minder werk op de schouders van Sijmen rust. "We zijn op zoek naar een jonge hond, die zijn of haar energie in de grond en gewassen wil steken. En we maken nu overal bekend dat we graag anderen ontmoeten die deze plek verder zouden willen ontwikkelen."

Tijd nemen

Op de vraag of ze een beeld hebben van de opvolger, antwoordt Sijmen: "Met een beeld ben ik bang dat ik beperk. Maar ik denk aan mensen tussen 30 en 40 jaar, die al een beetje weten wat ze willen en kunnen. En ik denk aan een paar, omdat je elkaar kunt ondersteunen en verder kunt gaan. Dat is al een beeld, maar ik houd het liever open. Ik heb ook Camphill geschreven, met de vraag of ze het hiernaast gelegen Land en Bosch willen overnemen. Het is nu van Natuurmonumenten, zij zoeken een koper voor de gebouwen. De tuin zou daar dan aan gekoppeld kunnen worden."

Op financieel gebied worstelen ze nog met vele vragen. Om overzicht te krijgen hebben ze een financieel rapport laten maken, maar er moeten straks nog allerlei keuzes worden gemaakt. "Wij hebben twee hectare grond in eigendom en pachten anderhalve hectare. De horeca-tak draait zelfstandig en levert een volwaardig salaris op. Wij ontvangen pacht van de kok. De winkel met 85 vierkante meter geeft gemiddeld een week-omzet van 12.500 euro. Bij vergroting van het oppervlak is verdere groei mogelijk. En er is nog veel meer mogelijk met onze hulp-boeren. Maar

hoe gaan we dit overdragen? Wat betekent dit voor onze situatie als we AOW-ers zijn? We willen nog gaan informeren hoe anderen dat doen. We moeten er de tijd voor nemen."

Hoe de bedrijfsindividualiteit zich zal ontwikkelen bij de bedrijfsopvolging is ook een open vraag. Dat is voor hen een totaal andere laag dan het werk van alledag. Het is een gebied waar geen woorden voor zijn, waar het voelen centraal staat.

Sijmen en Sis hebben in 2006 een laag, ruim en licht huisje gebouwd in een hoek van het terrein, waar vroeger de schepen met zand richting Amsterdam vertrokken. Ze kregen – na een onzekere tijd – een bouwvergunning, maar wel op voorwaarde dat de rest van de gebouwen ook wordt aangepakt. Dat wacht nog en schept veel mogelijkheden voor de opvolger. Of zij op die plek zullen blijven wonen ligt nog open.

We kijken naar buiten. "De bomen zijn mijn vrienden," zegt Sijmen. "Het silhouet aan de hemel is zo vertrouwd. De ring van bomen om het terrein laat het hele jaar door de seizoenen zien. In de zomer is de bliek beperkt tot de tuin, nu in de winter kijk je veel meer de verte in." ☺

Tuinderij Land en Boschzicht
Leeuwenlaan 34
1243 KB 's Gravenland
fambrandsma@casema.nl
www.versvanhetland.nl

Oppervlak:
3,5 ha lichte humeuze zandgrond:
1,0 ha asperges (0,5 aanplant 2006,
0,5 ha aanplant 2011)
0,6 ha wijngaard (in nabijgelegen
historische tuin)
1,0 ha groenteteelt
0,9 ha boomgaard, weiland,
bloemenborders
16 Shetland schapen

Volledige afzet via boerderijwinkel
en groenteabbonnementen,
Zorgboerderij
Horeca, terras en diners

Omzet winkel	€ 580.000
Omzet zorg	€ 30.000
Omzet horeca (wordt door een zelfstandige kok gerealiseerd)	€ 120.000

Naast Sijmen, Sissie en Martin zijn er 6 medewerkers gerekend in volledig dienstverband.

Lees over het wel en wee van Land en Boschzicht de weblog van Sijmen op www.versvanhetland.nl

Voor meer info over horeca en catering, zie www.deserresgraveland.nl

2 maart (B) en 16 maart (NL): Winterconferentie Thema Bedrijfscontinuïteit

Het thema Bedrijfscontinuïteit staat dit jaar centraal op de winterconferentie van de BD-Vereniging, die dit jaar plaats vindt op 2 maart in Merksplas (België) en op 16 maart op Warmonderhof in Dronten. Komt allen!

Tussen 1970 en 1985 steeg het aantal BD-bedrijven explosief, van 20 naar 175. De golf van nieuwe bedrijven uit die tijd lijkt nu een bedrijfsovername-golf op te leveren. Veel pioniers zoeken opvolgers of zijn bezig de boel aan de jongere generatie over te dragen. Op de winterconferentie zijn de ervaringen van verschillende boeren en tuinders te horen. Want bij de overdracht komt veel kijken. Niet alleen fiscale en financiële zaken, maar ook veel 'menselijke' zaken. Want hoe vind je de opvolger die bij het bedrijf past? En als je dan iemand denkt te hebben gevonden, hoe ga je er dan mee om wanneer hij of zij het allemaal net even anders wil aanpakken? De jonge boer heeft andere kwaliteiten en andere prioriteiten. Of hij of zij is zeer betrokken bij de teelt en het vee, maar heeft minder affiniteit met de zorg en

de winkel. Zoek je dan een ander? Of ga je op zoek naar een team van deeltijd-boeren? En hoe doe je dat eigenlijk, 'iets overdragen'? Oplossingen voor dit soort vraagstukken zijn niet eenvoudig. Wat kan helpen is om anders naar de vraagstukken te gaan kijken, zodat je er anders over gaat denken. Op deze werkconferentie gaan we daarmee aan de gang: actief luisteren, toekomstkiemen zien en omdenken van aloude begrippen.

Een vraag die overal aan de orde is, is hoe je omgaat met de overdracht van het gigantische kapitaal dat vastligt in een landbouwbedrijf. In Dronten vertelt Sjoerd Wartena over zijn ervaringen met Terre de Liens, een beweging van burger-investeerdere die in Frankrijk duizenden hectares landbouwgrond vrijkochtten voor boeren en tuinders. In Nederland zijn verschillende stichtingen actief met hetzelfde doel. Het thema bedrijfscontinuïteit speelt niet alleen voor jongeren en grijzenden. Elke ondernemer in elke levensfase heeft te maken met het inrichten van het bedrijf, zó dat wat van waarde is (kennis, biologische grond, familie erfgoed, etc) voort kan gaan.

Deelnemers aan de winterconferentie gaan, zowel in Dronten als in Merksplas, in werkgroepen aan de slag met praktische, fiscale, juridische én persoonlijke aspecten van be-

drijfsopvolging. Nieuw dit jaar is dat aan het programma een avondmaaltijd is gekoppeld, zodat er nog meer ruimte ontstaat voor ontmoeting en gesprek. Verder zal BD-jong van zich laten horen, zijn er dating-rugposters waarmee mensen en bedrijven elkaar kunnen vinden en hoort u iets over de laatste internationale BD-bijeenkomst in Dornach. Meer informatie over programma en locaties, zie www.bdvereniging.nl

Aanmelden

Deelname is gratis voor beroepsleden en gekoppelde leden. Anderen betalen € 48,- (inclusief koffie, thee, lunch en avondeten.) Aanmelding via 0321-315937, info@bdvereniging.nl of via de website www.bdvereniging.nl met vermelding van naam, adres, telefoonnummer en de plaats (Merksplas of Dronten). Betaling van de deelnemersbijdrage op ING rek.nr. 313786 o.v.v. 'Winterconferentie-Merksplas of -Dronten' en de naam van de deelnemer(s). Aanmelden voor 26 februari (Merksplas) of voor 9 maart (Dronten) verzekert u van een plaats.

(Foto: Dick Boschhoj)

Werkplaats BD-landbouw

De Lepelaar

Op vrijdag 29 april organiseert de Landbouwsectie van de Antroposofische Vereniging in Nederland (AViN) samen met de BD-Vereniging een werkplaats over biologisch-dynamische landbouw in samenwerking met BD tuinbouw- en akkerbouw bedrijf De Lepelaar.

De Lepelaar bestaat dit jaar veertig jaar. Het is dus een zeer ervaren BD-bedrijf, dat nog steeds volop in ontwikkeling is. Op deze werkplaats gaan we met zijn allen op zoek naar 'de bedrijfsindividualiteit'. Boeren, tuinders, winkeliers, klanten en alle andere belangstellenden zijn van harte welkom.

Hoe gaan we dat doen? Jan Schrijver, initiatiefnemer van de Lepelaar, zal vertellen over waar het hem in essentie om gaat bij de biologisch-dynamische landbouw, hoe hij daar vorm aan geeft op zijn bedrijf en wat de belangrijkste vraagstukken zijn die hij daarbij tegenkomt. In zijn verhaal en in wat we kunnen waarnemen en beleven op het bedrijf bij de rondleiding verschijnt 'de bedrijfsindividualiteit'. In eerste instantie nemen we die waar als een stemming, als een beleving. Door ons meditatief – inlevend – te verbinden met deze gewaarwording kunnen we die bedrijfsindividualiteit in beeld krijgen. Door de karakteristieke wilsbeweging van dat wezen te benoemen geven we de ondernemers iets in handen dat kan ondersteunen bij het verder realiseren van hun idealen.

Zo'n proces is elke keer een waagstuk. We hebben dit vorig jaar november voor het eerst gedaan op Boerderij Ruimzicht (zie DP 2010-5). Daar hebben we ervaren dat je ook als geïnteresseerde leek direct kunt deelnemen aan dit proces. Vanuit het concrete zoeken naar spiritualiteit kunnen we op de werkplaatsbijeenkomst een bijdrage leveren aan de ontwikkeling van de biologisch-dynamische landbouw.

AViN en BD-Vereniging zijn met elkaar in gesprek om in meer samenhang aan de verdere ontwikkeling van de landbouw te werken (zie ook DP2010-2). De organisatie van deze dag is een vrucht van dit proces. Voor meer informatie: Derk Klein-Bramel, coördinator van de Landbouwsectie van de AViN, dkleinbramel@lievegoedzorggroep.nl, 06.515.32.137. Opgave voor 15 april via info@bdvereniging.nl of 0321 315937

Tijd: 29 april van 10–16 uur.
Kosten: € 15, incl. koffie, thee en lunch.
Plaats: De Lepelaar, Rijperweg 16 A ('t Rijpje), 1744 HK St- Maarten,, 0224-563535, de.lepelaar@planet.nl, www.delepelaar.com

Ontmoetingsdag voor leden

Op **14 mei** organiseren de BD-Vereniging en Stichting BD Grondbeheer hun jaarvergaderingen, als onderdeel van een gezellige ontmoetingsdag op Kraaybeekhof met uitwisselen, ervaren, leren en beleven. Zet de datum alvast in uw agenda. In de volgende DP leest u er meer over.

BD-jongerenweekend

Van bank naar BD

De nieuwe jongerenafdeling van de BD-Vereniging organiseerde op 15 en 16 januari een BD-jongerenweekend in de kop van Noord-Holland bij *De Buitenplaats* en *De Lepelaar*. Michiel Vos doet verslag. 'Na het aflikken van slagroomkloppers kan de dag sowieso niet meer stuk' *Tekst: Michiel Vos*

Eerst even een korte introductie van mijzelf. Ik ben Michiel Vos, ben opgegroeid op een biologisch-dynamisch bedrijf van bijna 60 hectare in de Flevolandse Noordoostpolder. Na in Wageningen te hebben gestudeerd ben ik als investeringsbankier bij de ING gaan werken. Erg interessant maar ook erg on-concreet en een zeer beperkte vrijheid; daarom heb ik daar ontslag genomen. Enkele maanden geleden heb ik besloten om het ouderlijk bedrijf voort te zetten. We zijn BD maar eigenlijk

Bram en Ilse leiden de jonge BD-ers rond op De Buitenplaats (Foto: Joke Bloksma)

had en deed ik er weinig mee, op het spelen tijdens de preparatenweekenden na toen ik nog een kleine bengel was.

Toen was er het BD jongerenweekend! Op zaterdagochtend was het op naar de Warmonderhof want daar was het, naar later bleek, zeer logische afspreekpunt. Daar waren de andere BD-jongeren, zeven dames van de Warmonderhof. Al snel bleek, dat het hier wel een ander soort meisjes betrof dan ik gewend was. Het door een man laten dragen van de spullen of openhouden van de deur werd direct betiteld als: "Pfff, wat een onzin!"

Als eerste gingen we naar *De Lepelaar*, alwaar Joris (die het bedrijf wereldberoemd heeft gemaakt met Boer zoekt Vrouw) ons kort over het land- en tuinbouwbedrijf vertelde. Hij staat nu middenin de overnameperiode en was daar erg open over. Hij gaf aan hoe hij met Demeter omging en waar hij de goede en minder goede punten zag, maar wel altijd ondersteund door een schitterend positivisme. Bij bedrijf *De Buitenplaats* leidden Bram en Ilse ons rond. Een contrast met De

Lepelaar; koeien en een andere stijl van werken. Leuke gepassioneerde rondleiding gehad, hier werd echt de boerderij geleefd.

Weer binnengekomen hebben we eerst de slagroomkloppers afgelikt, net als vroeger, na zo'n activiteit kan bij mij sowieso de dag niet meer stuk! In de tussentijdse avond kwam de oprichter van *De Groene Weg*, Peter de Ruijter, 'collega' geven over BD en de implicaties daarvan. Daarna begreep ik ook echt veel meer van bepaalde gewoontes en waar het eigenlijk om zou moeten draaien bij iedereen die werkt met beesten of planten. Grote aanjager van het weekend was Karin, zij werd daarbij ondersteund door Katia en Esther. Joke Bloksma hielp hen om alles tijdens de boerenbezoeken in goede en zinvolle banen te leiden. Alles was echt uitstekend geregeld!

Als ik er op terugkijk vind ik dat alle jonge BD boeren eigenlijk verplicht naar deze weekenden moeten. Wat je ideeën er nu ook over zijn, het is sowieso interessant om ze te onderzoeken of uit te diepen met een groep jonge mensen! ☺

Impressies van de Biovak 2011 en het Demeter-plein

De Biovak is de laatste jaren uitgegroeid tot een evenement waar zowat heel biologisch Nederland naar toe trekt. Dit jaar was er voor het eerst – achterin de beurshallen – een Demeter-plein met Warmonderhof, BD-Vereniging, Stichting Demeter en een 20-tal bedrijven en organisaties die zich op BD richten. De kraaiende haan van de mobiele kippenstal, opgebouwd door Warmonderhofleelingen, was al van verre te horen. Maar heeft hij voldoende mensen wakker geschud? Enkele impressies van het plein. *Foto's: Dick Boschloo en Ruud Hendriks*

Bert van Ruitenbeek, directeur Stichting Demeter:

"De grote diversiteit op het Demeterplein heeft laten zien, dat 'Het tijd is voor Demeter'. De BD-landbouw kan de hele biologische sector nieuwe impulsen geven. Waar biologisch een sterke associatie heeft met 'dingen niet doen', zoals gebruik kunstmest en chemisch- synthetische bestrijdingsmiddelen, daar heeft Demeter vooral iets toe te voegen. Noem het vitaliteit. Met als sterkste troef het veel verder sluiten van kringlopen op de BD-bedrijven, waardoor er een opwaartse spiraal ontstaat met minder insleep van ziektes, betere bodemvruchtbaarheid, etc. De samenhang tussen gezonde bodem, gezonde planten, gezonde dieren en gezond

voedsel voor mensen, wordt door steeds meer mensen gezien en begrepen en ontstaat op bedrijfsniveau. Voor promotie van Demeter zullen niet de budgetten vrijkomen zoals ze destijds beschikbaar waren voor promotie van biologisch en het EKO keurmerk. Op het Demeterplein was duidelijk zichtbaar, dat er nu veel energie in de markt ontstaat bij handelspartijen die het belang van onderscheid maken met het Demeter assortiment zien. Die energie vormt de kracht om samen een orkest op te bouwen. Daar ligt de taak van stichting Demeter, certificeren, informeren, inspireren en gerisseren."

Isabel Duiniveld, tuinder en bestuurslid BD-Vereniging:

"Door de organisatie was ik gevraagd om burgermeesters rond te leiden. Een geweldige uitdaging om op een beurs, waar je zelf nog niet hebt gekeken, in 1 uur de hoogtelpunten van je provincie, in mijn geval Groningen, te laten zien. Van tevoren natuurlijk wel geïnventariseerd wat er zoal aanwezig was. En zo belandde ik met het drietal ook op het Demeterplein, Joke Bloksma opereert namelijk vanuit Groningen, en kon min of meer vanuit de ogen van onze burgervaders meekijken; op inhoud hoefde ik niet te letten dat zit wel snor.

Na de drukte van de hele beursgang tot achterin gelopen was de rust op het demeterplein

overweldigend. Hier was duidelijk iets anders te beleven dan op de rest van de beurs. Na het praatje bij Joke de burgervaders snel bij de LTO-stand afgeleverd om meteen terug te keren naar de rust. Op mijn gemak een boek bekijken, mensen spreken en even plaats nemen tussen de bijzondere attributen die vragen oproepen. Even geen vretterij om me heen en geen gelikte praatjes om een bepaald product te verkopen. Hier staat de mens centraal, letterlijk en figuurlijk. De volgende keer een hangbank dan ben ik er helemaal niet meer weg te slaan."

Gert Nieboer, Warmonderhof

"Het plein ademt een rustige en ruime sfeer, er klinkt harpmuziek, het is een stiltepunt in de drukke beurs. Er vinden geanimeerde gesprekken plaats. Onze stand staat achterop de beurs, vlakbij de mobiele stal met kippen. Velen genieten daarvan: prachtige, scharelende kippen. We gaan nog onderzoeken hoe dit plein op de beurs is bevallen."

Reacties van bezoekers

Karin: "We zijn verbaasd over hoe mooi het plein is. En verbaasd over de hekken eromheen, dat maakt het minder toegankelijk. Hopelijk staan we volgend jaar middenin de beurs, zodat het opener is voor niet-BD-ers." Samuel: "De ruimte op het plein nodigt uit om rustig te gaan zitten en een praatje aan te knopen. Ik zou het leuk vinden als er volgend jaar nog meer boeren zouden komen." Judith: "Om een of andere reden leeft het niet genoeg. Het is vrij weids opgezet, hierdoor is het misschien niet zo knus. Het voordeel ervan is dat je hier goed tot rust komt."

De Groote Voort wint Innovatieprijs

BD-melkveehouderij en kaasmakerij De Groote Voort heeft de Ekoland Innovatieprijs 2011 gewonnen. Jan Dirk en Irene van de Voort werden op de Biovak tot winnaars uitgeroepen.

Foto's: Dick Boschloo

Bijzonder is dat ze geheel antibioticavrij werken. Jan Dirk en Irene schenken veel aandacht aan het waarnemen van hun Jersey koeien. Ze kennen hun dieren, hun land en de diervoeding door en door en kunnen aan zowel afzonderlijke aspecten als aan het geheel waarnemen waar bijsturen vereist is.

Met hulp van adviseur Dirk Zaaijer slagen zij erin de koeien echt op pensniveau te voeren. Door diverse soorten geplette granen en eiwitbronnen als lupine te voeren is het mogelijk om per halve dag het rantsoen bij te sturen, afhankelijk van het suikergehalte in het weidegras. De simpele maar slimme innovatie van het verse, enzymrijke voer vereist investeringen en tijd, maar geeft de mogelijkheid de koeien gezond en vitaal te houden. Een flinke schep kruidenpreparaat over het voer voorkomt wormmiddelen en kalverdiarree.

Door een nieuw, halfmond stalgedeelte aan te bouwen, hebben de koeien de ruimte. In de kudde lopen gehoorde en onthoorde dieren rond, maar door de ronde vorm worden dieren nooit in een hoek gedreven en vinden

verwondingen door hoorns niet plaats.

Jan Dirk en Irene leveren hun Remeker kazen rechtstreeks aan natuurvoedingswinkels en kaasspecialzaken. De band met de afnemers is hecht en leidt ertoe dat klanten begrip tonen voor noodzakelijke prijsverhogingen vanwege alle investeringen, zoals de ruimere stal, de voer- en pletmachines en de boteroliewinning. De meest recente innovatie van Jan Dirk en Irene is namelijk dat ze de plastic beschermplaat om de kazen vervangen door een korstbehandeling met boterolie. Met deze eetbare korst blijven de kazen ook prima houdbaar. Aan de afzet van de Jerseytiertjes werken Jan Dirk en Irene nog. Al met al vervullen Jan Dirk en Irene op veel vlakken een voortrekkersrol, oordeelde de jury. ☺

Boom tussen insect en regenworm

Toen Rudolf Steiner in 1924 de reeks voordrachten gaf, die we nu de Landbouwcursus noemen, liepen er paarden voor de ploeg en molken de boer en boerin met hun knechten de koeien met de hand. Het was een totaal andere tijd. Maar veel van Steiners inzichten zijn tijdloos: ze zijn nog steeds inspirerend voor boeren, tuinders én consumenten in onze moderne tijd. In deze column bespreekt **Jan Saal** enkele inzichten uit de landbouwcursus.

In de zevende voordracht gaat Rudolf Steiner in op de verschillende verbanden die bestaan tussen planten en dieren, tussen insecten en wormen en tussen paddenstoelen en schimmels.

Het gaat er om dat in de natuur alles in wisselwerking met elkaar leeft en dat het daarom eigenlijk niet goed mogelijk is om planten en dieren buiten hun samenhang met de rest van de natuur te bestuderen. Steiner begint met de beschrijving dat een boom eigenlijk gezien moet worden als een omhoog gebrachte hoop aarde, waarop jaarlijks planten groeien, in de vorm van nieuwe scheuten, bladeren en bloemen. Deze nieuwe scheuten zijn dan vergelijkbaar met de kruidachtige planten, die jaarlijks opgroeien en afsterven vanuit hun wortelgestel. De wortels van deze (boom)planten vergroeien met elkaar en vormen het cambium van de boom.

De kruin van de boom trekt astrale krachten (vormgevende krachten) aan, terwijl de wortels van de boom etherkrachten (levenskrachten) laten uitstromen. Dat maakt het mogelijk dat in de kruinen van bomen vliegende insecten kunnen leven in de verdichte astraliteit rond de kruin, terwijl bij de wortels van de boom larfachtige wezens, zoals regenwormen kunnen bestaan van de etherkrachten die daar uitstromen.

In de eerste instantie klinkt dit vreemd en moeten we dat zo maar van Rudolf Steiner aannemen. Bij een nadere waarneming echter kunnen we wel een verband proeven tussen de vaak uiterst fijne en complexe vor-

men van insecten en die astrale, vormgevende krachten waar Rudolf Steiner het over heeft. Larven van insecten leveren fantastische groeiprestaties, waarmee we een verband kunnen proeven met groeikrachten. Zo kan deze theorie voor onszelf gaan leven.

Deze samenhang heeft gevolgen voor de boom als plant, omdat er een houtachtige structuur kan ontstaan tussen de kruin en de wortels van een boom. Het heeft ook gevolgen voor de boer, omdat insecten en wormen van levensbelang zijn in het boerenbedrijf. Door deze samenhang kunnen we vermoeden dat er ook iets gedaan kan worden aan landschapscultuur rond het boerenbedrijf. De planten die de boer verbouwt hebben een evenwichtige verdeling van astrale krachten en etherkrachten nodig. Door op een evenwichtige manier om te gaan met bomen in het landschap, kunnen we inwerken op deze krachtenverdeling in het bedrijf.

Rudolf Steiner geeft aan dat het positief kan werken om bomen in de buurt aan te planten, wanneer de planten op het bedrijf niet goed groeien, terwijl bij een woekerende groei het verstandig kan zijn om een stuk bos in de buurt te kappen. BD-landbouw gaat dus verder dan het bedrijf alleen en zet zich voort in landschapscultuur. ☺

De voordrachten staan in bewerkte vorm op www.warmonderhof.nl.

Klik op Hofleven en vervolgens op Landbouwcursus

Als een kerk zonder kruis

In een ingezonden brief in DP2010-4 pleitte Jan Diek van Mansvelt voor minder dwingende regels voor Demeter. Het wel of niet gebruiken van preparaten wil hij overlaten aan de invulling van de individuele boer. Jean-Pierre van Aalst reageert hierop.

Jean-Pierre van Aalst, tuinder in Velbert (Duitsland)

De biologisch-dynamische landbouw zonder preparaten is als ...
een kerk zonder kruis,
een zeilboot zonder doek, enkel met riemen,
een venster blind,
een deur op slot, zonder sleutel,
een aarde zonder kosmos, niet te gebruiken.

Het gebruik van de preparaten is geen vrij gelieven voor de BD-bedrijfsvoering, het is het constituerende, het skelet. En natuurlijk is het een openbaring. Deze openbaring zegt dat de aarde een levend organisme is en dat ze open is naar de kosmos; naar de maan, de zon, de planeten en de sterren. De preparaten zouden nu deze aarde, die iets aan het verouderen raakt, kunnen helpen zich opnieuw en vernieuwend met de kosmos te verbinden.

Wat is een openbaring voor mij? Nu; een idee waar ikzelf niet zo snel opkom. Ik mis daartoe passende waarnemingsvermogens zowel naar de aarde toe als naar de kosmos. En naar de preparaten. Ik kan het als hypothese aannemen als ik wil, en er mee aan de slag gaan. Precies zo zegt Steiner het in zijn landbouwcursus: gebruik de preparaten en ontmoet elkaar om samen de werkingen te bespreken.

Naast een hele berg ongewoon huiswerk voor de doorsnee boer - sterrenkunde, planetenkunde, bodemkunde, chemie, botaniek en dierkunde - wordt er aan de boer en de tuinder gevraagd naar zijn diepste gevoel. Hij moet meditatief worden, en dat dan ook nog weten te verwoorden. Hij, of zij, moet leren voelen dat de preparaten op de dieren, op de planten, op de grond, op zijn hele bedrijf iets teweegbrengen. Balanceren op het

hoge koord: is dat iets voor een trekkerrijder, een sla- of een koeienboer, kan dat? Wat heb ik aan te bieden in plaats van 'het diepste gevoel'? Heel Nederlands is het misschien als ik zeg: "Hij zal het uit zijn tenen moeten halen." Ik denk dat hiermee voor een agrariër een van de allergrootste uitdagingen opduikt, die hij in zijn vak kan vinden. Zijn bedrijf kan door hem een nieuwe levende verbinding met de kosmos aangaan en hij zou hiervoor een gevoel kunnen ont-

Buiten deze woorden van Steiner om is er geen enkele garantie. Al met al geen peulenschil

wikkelen. Buiten deze woorden van Steiner om is er geen enkele garantie. Al met al geen peulenschil.

Nu iets meer down to earth. Hier in Duitsland (25 jaar Duitsland, waarvan 15 jaar preparatengebruik) treft het boeren- en tuindersvolk zich grotendeels in vriendschap om er achter te komen wat de anderen te berichten hebben om zichzelf op scherp te stellen. Geflankeerd wordt dit door de onderzoeken van de kwaliteitsinstituten, die steeds weer een verbeterende werking door de preparaten beschrijven. Gelijktijdig is het natuurlijk meer een innerlijke strijd om de preparaten te gebruiken; ben ik zo fijngevoelig dat ik de geestelijke dingen kan waarnemen? Het is een soortement van trouw aan wel heel fijne gevoelens in een wereld die hier deels ook niet om vraagt. In twee richtingen lijkt me in de laatste 10 jaar een overgang in een nieuwe dimensie gelukt. Door het steeds sterker wordende

BD-zaadgoed lijken mij de planten vatbaarder voor gezondmakende processen, ze tonen zich anders. Een kwantumsprong lijkt zich ook te kunnen voltrekken door het werk van Dorian Schmidt, die ons leert 'het levendige' waar te nemen.

En over Nederland: Demeter producten zijn producten uit een landbouwvorm waar mensen liefdevol proberen met de preparaten om te gaan. 'Een beetje meer EKO' omsluit eigenlijk enkel het bewaren en het huldigen van Moeder Natuur; het streeft niet naar een vernieuwing. Het is in deze zin geen eigen filosofische stroming, er zit geen vaart in. Volgens Jan Diek van Mansvelt gaat het om 'de aandacht voor de roep van de geest van de akker'. Dit vraagt feitelijk naar nog veel meer kennis en kundigheid dan Steiner bezat, die het tot stand bracht een praktisch aanknopingspunt te leveren in een totaliteit van spirituele samenhangen. Wie kent deze samenhang, en wie de daarbij passende werkmogelijkheden?

Consumenten die Demeter producten kopen hebben een recht op producten die zo tot stand gekomen zijn, al het andere is pseudo-juridische haarkloverij. Producenten zullen met de grootst mogelijke omzichtigheid met de preparaten aan de gang moeten en hier met alle hulp, die voorlichting en wetenschap maar kunnen geven, in geholpen moeten worden. Inderdaad liggen hier tussen het allerprilste begin en het heden nog niet zulke geweldige verschillen. Nou en? ☺

*Geestelijke scholing
is noodzakelijk
om tot de diepere
wijsheid door te
dringen*

gen, van chaos en afbraak van alle oude systemen, verouderde denkwijzen en abstracte theorieën, wordt ook de BD-beweging meegezogen.

Volgens Jan Diek van Mansvelt draait het in de BD-landbouw uiteindelijk om 'aandacht voor de roep van de geest van de akker, voor de geest van de kudde, voor de geest van het bedrijf'. Ook Bert van Ruitenbeek schrijft dat de tijd rijp is voor de meer spirituele aspecten van Demeter, al vindt hij dat de publiekscommunicatie daarover anders moet. Beide zienswijzen geven al de richting aan voor het bewandelen van nieuwe wegen die ons zullen brengen tot het inzicht wat dynamisch - in wezen - is. Veel mensen zijn aftastend en zoekend op weg, hun gevoel volgend en daarnaar handelend. Het is triest wanneer zij hier ontheffing voor moeten vragen, om bijvoorbeeld het nieuwe compost- en mestpreparaat te mogen gebruiken, dat door mij is ontwikkeld.

Daardoor zag ik dat geestelijke scholing noodzakelijk is om tot de diepere wijsheid, een kosmische wijsheid, door te dringen. De dagelijkse discipline in het beoefenen van deze scholingsweg, die moeilijk is en soms heel zwaar door de beproevingen waar je doorheen moet, heeft mij uiteindelijk gebracht tot een directe communicatie met de Geestelijke Krachten uit de planetensferen. Het zijn dezelfde krachten die Rudolf Steiner in zijn landbouwcursus consequent maankrachten, mercurius-krachten, mars- en jupiterkrachten bleef noemen, omdat het bewustzijn van de aanwezigen die naar deze voordrachten kwamen, nog niet zover ontwikkeld was om te kunnen bevatten dat het om Geestelijke Wezens ging. Zo is de beeldvorming ontstaan dat hemellichamen - de planeten - onze gewassen hier op aarde beïnvloeden. Maar planeten bestaan uit gesteenten, ijs, metalen, en gassen. Die kunnen toch niet op aarde iets

genoemd; negen hiërarchieën vanaf de Maan, de Engelen, tot aan de Serafijnen, de hoogste engelenhiërarchie die werkzaam is in het grote universum.

Bewustwording

Spreken we nu over veranderingen en een nieuwe stap voor de BD-landbouw dan is de allereerste stap een bewustwording van het bestaan van de geestelijke werelden. Het bestuderen van de landbouwcursus dient te worden verbreed met een studie van andere voordrachten van Steiner. Dan pas bemerk je dat alles op aarde een materiële verdichting is; een verdichting van geestelijke substanties van scheppende krachten die de mensheid een mogelijkheid bieden tot ontwikkeling om de materie te leren doorgronden. Vanuit een groeiend bewustzijn en onvoorwaardelijke liefde leren wij dit te begeleiden zodat alle natuurrijken zich eveneens naar een hoger niveau kunnen ontwikkelen.

Demeter en het nieuwe bewustzijn van de mens

Jan Diek van Mansvelt schrijft in DP2010-4 over dogma's binnen de Demeter-certificering. Hij pleit voor minder dwingende regels. In DP2010-5 schrijft Bert van Ruitenbeek: het is tijd voor Demeter. Hij acht de tijd rijp om een onderscheidende stap te maken. Beide artikelen vormen voor Guurtje Kieft een duidelijk signaal: de tijd voor het nieuwe bewustzijn is aangebroken. *Tekst: Guurtje Kieft, De Zonnetuin*

Al geruime tijd lijkt het erop dat de ontwikkelingen in de biologisch-dynamische land- en tuinbouw enigszins stagneren. Bestuursorganen die elkaar niet meer verstaan en elk hun eigen weg vervolgen, boeren en tuinders die niet meer willen werken binnen de verplichtingen die individuele vrijheid en persoonlijke groei belemmeren. In deze tijd van grote veranderin-

Geestelijke scholing

Na het lezen van de ingezonden stukken voel ik me geroepen om te reageren. Ik mis hierin namelijk concrete aanwijzingen over hoe je een nieuwe stap kunt zetten om tot een wezenlijke aandacht voor de geest te komen. Vanuit mijn boerenachtergrond en bijna dertig jaar werken in de BD-tuinbouw, kwam ik terecht in de voordrachten van Ru-

levends laten groeien en rijpen? Onze planeten zijn slechts sintels, overblijfselen uit de 'wordingsronden' van de Aarde, zoals dat beschreven staat in *De wetenschap van de geheimen der ziel* van Rudolf Steiner. De planeten zijn door de zon verlichte bakens die de sferen aangeven van de Geestelijke Wezens die daarin werken. In oude tijden werden deze krachten hiërarchieën

Hiermee zijn we aangekomen bij de kern van het dynamisch leven en werken namelijk: *jezelf scholen naar een verbinding en samenwerking met de engelenhiërarchieën van de planetensferen die in hun werken geleid worden door de Christus*. De naam Christus komt niet vaak voor in Dynamisch Perspectief. We verbinden deze naam meestal nog met een kerkelijke religie en de Jezus Chris-

tus van het christendom. Echter, Christus en de engelenhiërarchieën zijn geen eigendom van de kerken. Zij vormen de geestelijke leiding van ieder mens persoonlijk.

Het is een illusie te spreken over kosmische invloeden en levenskrachten in Demeter voeding als we dit niet in verbinding brengen met de Geestelijke Krachten. De hele nalatenschap van Steiner is Christus. Biologisch-dynamische land- en tuinbouw is een weg naar het Christusbewustzijn, een nieuw bewustzijn dat in jezelf kan groeien als je je openstelt voor de geestelijke werelden en bereid bent deze te leren kennen. Dat betekent werken aan je persoonlijkheid; de onbewuste kanten van jezelf omvormen die tussen jou en de geestelijke werelden in staan. Daar kun je in mooie bewoordingen

over spreken, maar het is vooral gewoon 'doen'! Beginnen met verdieping in het werk van Steiner of in vertalingen van deze tijd van mensen die deze geesteswetenschap voor een deel reeds eigen hebben gemaakt. Elke avond kun je bijvoorbeeld de terugblik op de dag beoefenen, die je aanvankelijk pijnlijk bewust maakt van je onwetendheid en onzuiverheid in je handelen, in je spreken en je gedachten.

Daarnaast is het nodig dat je je leert afstemmen op de Krachten uit de planetensferen en hun taal leert verstaan. Zij reiken die ons aan in de symbolen van de astronomie en astrologie van de werkgenda, de constellaties. Ben je zover dat je vanuit overgave op de juiste momenten kunt werken, dan volgt nog een helder waarnemen van de 'metamorfosen', de groeibewegingen van een gewas. Hierin kun je komen tot inzichten in de etherkrachten of levenskrachten; de natuurwezens. Om zuiver met de Geestelijke Krachten te kunnen werken is het ook noodzakelijk de Tegenkrachten te herkennen, verleidende en misleidende wezens die je naar dwaalwegen leiden. Dat is hun taak, zodat je je onderscheidingsvermogen kan ontwikkelen kan en weet waar de Christuskrachten werkzaam zijn.

Kosmisch denken

De geestelijke werelden hebben sinds het jaar 2000 ons heldere bewustzijn nodig om hun taken op aarde te hervatten, want de aarde en alles wat er op leeft bevindt zich al geruime tijd in een soort afgescheidenheid. De Krachten uit de planetensferen hebben zich grotendeels teruggetrokken en

evenszins de natuurwezens van de orde van de Vader God, die sinds het ontstaan van de aarde in alle materie hebben gewerkt. Dit geeft de Tegenkrachten de ruimte hun werken aan mensen, dieren, planten en de minerale aarde te verrichten: met het doel dat we wakker worden en leren inzien dat wij het zijn die de verbinding weer tot stand gaan brengen. Want in de hoogste atmosferische laag rond de aarde wacht een nieuwe orde van elementaire wezens, de wezens

De mens tussen aarde en kosmos

In haar nieuwe boek 'De mens tussen aarde en kosmos' gaat Guurtje Kieft uitgebreid in op alle thema's die in dit artikel zijn genoemd. Het boek omvat de ontwikkelingsweg van de mens die zich inzet voor het dynamisch werken op het land en in de tuin. In het laatste hoofdstuk beschrijft Guurtje de nieuwe preparaten, die zij heeft ontwikkeld en die in deze tijd van afgescheidenheid van de aarde de verbinding met de kosmos, via ons hoger bewustzijn, weer tot stand kunnen brengen.

van de Christus-orde die slechts naar de aarde kunnen afdalen indien wij het nieuwe bewustzijn voor een deel hebben eigen gemaakt.

Door ons lagere, alledaagse denken om te vormen naar een hoger, kosmisch denken, waarmee we de materie kunnen doorzien, is het mogelijk deze nieuwe, elementaire orde leiding te gaan geven. De bewuste dynamische mens, werkend vanuit zijn hart en een geschoolde heldere geest, zal de bemiddelaar worden tussen de aarde en de kosmos. Dan pas zal onze voeding met de krachten van Demeter, onze geestelijke Aardemoeder, zijn doortrokken. Daarom valt het de winkelier niet kwalijk te nemen dat hij of zij de meerwaarde van een Demeterproduct niet kan uitleggen, zoals Bert van Ruitenbeek schreef.

We zijn er nog niet! Op het aardse niveau heeft de BD-land- en tuinbouw een grote voorsprong. Nu nog de stap naar bewustzijn van de geestelijke werelden. Zonder dit weten blijven we in een grensgebied tussen bio, EKO en organisch hangen en laten we onze opdracht in het dynamische liggen. ☞

Guurtje Kieft is initiatiefneemster en voorzitter van Stichting de Zonnetuin in Alkmaar. De stichting zet zich in voor nieuwe ontwikkelingen in de BD-land- en tuinbouw en voor het inspireren van mensen in het zoeken naar wegen die leiden tot een verbinding met de Geestelijke Werelden. Contact via stichting@dezonnetuin.org.

J.A.W.E.L!

Jonge Vlaamse tuinders inspireren elkaar

Sam Persoon vroeg zich af: wil ik echt tuinder worden?

Je bent eind twintig, gegrepen door biologische landbouw en hebt een plekje verworven op een biologisch bedrijf. Of dit nu jouw eigen bedrijf is of niet – je bent je (beroeps)leven aan het inrichten en daarbij komen allerlei vraagstukken op. Daar zit je dan, redelijk geïsoleerd op je eigen plek, terwijl je weet dat anderen – verderop – in het zelfde schuitje zitten. *Tekst: Andries Palmboom*

Sam Persoon (29) zat in die positie. Na zijn opleiding bij Landwijzer, de Belgische opleiding voor Biologische en BD-Landbouw, is hij gaan werken op 'De Kollebloem', een toonaangevend tuinbouwbedrijf bij Gent. Het zag er naar uit dat hij het bedrijf zou overnemen, al had hij nog twijfels. Sam besloot zich aan te sluiten bij JAWEL!. Dat is de afkorting voor Jonge Aardse Werkgroep voor Ekologische Landbouw!. In JAWEL! hebben jonge Vlaamse ekologische boeren zich georganiseerd. Zij ondernemen van alles, vaak met subsidie, want de Belgische overheid ondersteunt via Landwijzer vormingsactiviteiten in de biologische landbouw, zodra er minimaal zes deelnemers zijn. In JAWEL!-verband nodigde Sam afgelopen zomer 'lotgenoten' uit om deel te nemen aan een uitwisselingsgroep. Hij kreeg acht mensen bij elkaar; met reisafstanden tot wel

200 km. Met de overheidssubsidie konden vier bijeenkomsten worden georganiseerd onder professionele begeleiding van Yo en Karel Bellinkx van 'Praktijk voor Biografie' te Gent.

Yurt

Midden januari, na afloop van hun vierde en laatste bijeenkomst, tref ik de acht deelnemers aan in de yurt bij 'De Kollebloem'. De Mongoolse tent geeft sfeer: een ruim rond bouwsel van linnen en houten spanten, dat gerieflijk is door de ronkende kachel en de kunstzinnige maar eenvoudige verlichting. Hier hangt nog de geconcentreerde stemming van de middag. Hier is niet over koe-tjes en kalfjes gesproken? Een paar 'nablijvers' vertellen erover.

Deelnemer Wim (36) is krap twee jaar geleden zijn bedrijf begonnen op gepachte grond van een bio-boer. In het seizoen teelt hij kleinfruit. Hij levert zijn oogst vanuit de hoefwinkel en lokaal, maar ook aan winkelketen Bio Planet. Buiten het seizoen vindt hij zijn inkomsten buiten de landbouw. Zijn ambitie is om door uitbreiding zijn volledige inkomen uit het kleinfruit te halen, maar zover is het nog niet: "Ik stap niet over als mijn inkomen nog ontoereikend is; daarin hanteer ik een duidelijke grens."

Ik ben gaan inzien wat ik inbreng in het samenwerken en waar andermans inbreng mij aanvult

Dat is anders bij deelnemer Bert, die twee jaar geleden op twee hectare groenten is gaan telen. De oogst verkoopt hij aan huis. Hij zit volop in de opstart, heeft een kinderrijk gezin en ervaart die combinatie als 'strijd om het bestaan': overleven.

Moniek is met 40 jaar niet uitgesproken jong, maar de groep staat ook open voor starters, ongeacht hun leeftijd. Zij zit al langer in de groenteteelt, maar is het afgelopen seizoen voor eigen rekening en risico gaan telen op een halve hectare, gehuurd van een aannemer wiens droom het is om een biologisch landbouwproject tot stand te brengen. Haar producten verkoopt zij op markten. Het valt op, dat slechts één van de deelne-

mers van doen heeft met vee. De anderen zitten in de groenteteelt. Ook valt op, dat zij de oogst zelf rechtstreeks aan consumenten verkopen.

Uitwisseling als eyeopener

Niemand is met een specifieke vraag naar de bijeenkomsten gekomen. "Het geeft mij de gelegenheid om de dagelijkse praktijk te verlaten," zegt Wim bijvoorbeeld, "en om van een afstand te kijken naar mijzelf en mijn bedrijf."

De deelnemers zijn gericht op uitwisseling en willen van elkaar horen. Waarom eigenlijk? Het antwoord daarop kwam eigenlijk pas gaandeweg naar boven. Moniek: "In de eerste bijeenkomst kwam ik erachter wat de uitwisseling doet. Toen beschreef ieder de feitelijkheden van zijn eigen situatie, waaronder de inkomsten. Het schokte mij dat wij allemaal 70 tot 80 uur werken tegen een schamel maandinkomen van 1000 tot maximaal 1500 euro bruto. Dat was een eyeopener: waar ben ik mee bezig?!"

Ik hoor verontwaardiging in haar stem en vraag of dat klopt. "Niet perse verontwaardiging", zegt Moniek, "laat ik zeggen dat het een 'bewustzijnsmoment' was. Het maakte dat ik nu met meer overtuiging mijn prijzen bepaal en vraag. Mijn klanten hebben er

verhoudingsgewijs toch makkelijk geld voor? En ja, natuurlijk ga je erdoor nadenken over hoe de wereld economisch in elkaar zit." Ik begrijp, dat in die eerste bijeenkomst indringend is gesproken over de verhouding tussen idealisme en realiteitszin. Moet jouw ideaal jou zover brengen, dat je je verliest in opoffering? Hoe maakt ieder zijn keuze?

Gelaagdheid

In iedere bijeenkomst kwam er een andere 'laag' aan de orde. In de tweede bijeenkomst stond de vraag centraal hoe ieder omgaat met zijn energie: wat geeft energie en wat kost energie? Hoe verloopt dat door het teeltseizoen? De derde bijeenkomst stelde relaties centraal: hoe sta ik in sociale verbanden? Daarbij viel op, dat veelal privé en werk niet van elkaar te scheiden zijn, omdat op een natuurlijke manier het sociale leven een eenheid vormt met het boerenbestaan. Ook hier een 'bewustzijnsmoment': "Ik ben gaan inzien wat ik inbreng in het samenwerken en waar andermans inbreng mij aanvult," aldus een deelnemer. "Stuk voor stuk hebben wij onze eenzijdigheden. Maar wat zouden we met z'n achten een topteam zijn!"

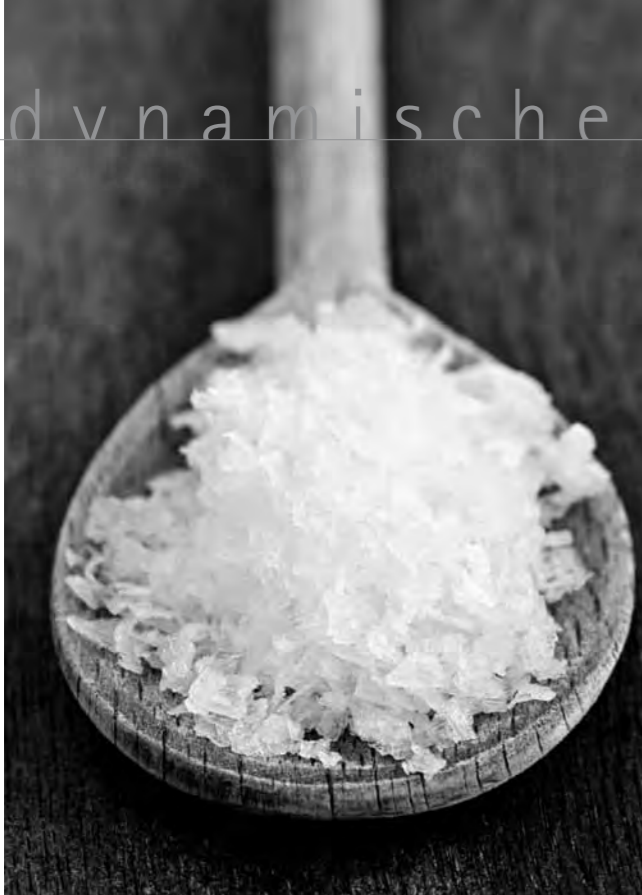
De vierde bijeenkomst was erop gericht om zicht te krijgen op de eigen drijfveren. Dat

was vandaag. Door een 'drieluik' te tekenen is dat verbeeld. Dat is een werkwijze, die gebruikt wordt in het biografische werk: je tekent eerst jezelf in een situatie waar je helemaal jezelf was, daarna teken je wat eraan voorafging, en daarna wat erop volgde. Hiermee komen jouw kwaliteiten en sterktes tevoorschijn. Initiatiefnemer Sam is nog onder de indruk: "Dat je met die methode zoveel kan bewerkstelligen! Ik ervaar het als het 'materialiseren van mijn diepere laag.'" Voor Sam hebben de bijeenkomsten een andere betekenis gekregen, dan hij zich voorstelde toen hij het initiatief nam voor de groep. Afgelopen zomer besloot hij namelijk om toch af te zien van overname van 'De Kollebloem'. Ondanks zijn positieve instap in het bedrijf ontdekte hij gaandeweg dat het telersvak teveel van zijn energie vroeg: "Het is jammer van het veelbelovende overnameproces, maar dit was toch het beste. Gelukkig dachten we daar allemaal zo over." Tijdens de bijeenkomsten groeide zijn overtuiging, dat hij de juiste beslissing had genomen. "Voor de anderen was mijn verhaal waardevol. Zelf heb ik er ook veel aan gehad, nu niet meer als boer, maar als mens-in-ontwikkeling."

Waarbij ik me afvraag: is dat eigenlijk zoveel anders? ☺

BD-beroeps- ontwikkeling

Desgevraagd zijn de jonge Vlaamse boeren niet specifiek uit op biologisch-dynamisch. De goede verstaander ziet echter dat hun in-vieren-gelaagde begeleiding gebaseerd is op (antroposofische) inzichten, die BD-eigen zijn – en effectief. Deze Vlaamse uitwisselingsgesprekken vallen strikt genomen niet onder de BD-beroepsontwikkeling van de BD-Vereniging, maar het ligt er wel heel dichtbij. Fijn dat de Belgische overheid dit faciliteert. De BD-Vereniging biedt BD-beroepsontwikkeling aan in verschillende vormen, zoals individuele coaching, intervisie-, boerengroep- en themagroepen. Voor meer informatie: Luc Ambagts op het BD-bureau, 0321-315937, lucambagts@bdvereniging.nl of Joke Bloksma, 050-5421158, jokebloksma@planet.nl.

Het zoutachtige

Wat is de betekenis van zouten in levensprocessen? Dat stond centraal op de Themadag Zout van Stichting Appel & Ei. Ilse Beurskens–van den Bosch liet zich inspireren door de lezingen en ging vervolgens in gesprek met een van de sprekers, Johannes Kingma, diëtist werkend vanuit de antroposofie. De uitleg die Steiner geeft over de rol van 'het zoutachtige' onderschrijft de principes uit de alchemie. *Tekst: Ilse Beurskens – van den Bosch, natuurvoedingskundige*

Om begrip te krijgen van betekenis van zouten en mineralen is het interessant om de visie op levensprocessen van alchemisten uit het begin van de 16de eeuw te bestuderen. Dat is niet eenvoudig omdat levensprocessen zich alleen laten omschrijven en niet laten definiëren. Je kunt de eigenschappen of karakteristieken niet absoluut zien, maar alleen in verhouding tot iets anders. Dat wat iets kenmerkt is afhankelijk van de positie waarvandaan je ernaar kijkt. Zo is een dobbelsteen naast een berg klein maar ten opzichte van een kruimel brood groot. Diëtist en docent Johannes Kingma legt uit, dat de alchemisten alle levensprocessen onderscheidde in twee groepen: salinische en sulphurische processen. Sal betekent letterlijk zout of zoutachtig en sulphur betekent zwavel of zwavelachtig. Salinische krachten werken van buitenaf op iets in. Salinische processen zijn samentrekkende processen. Dit kan concentratie of kristallisatie tot gevolg hebben. Bij de plant zijn in het wortelgebied de salinische krachten het grootst: samentrekkende processen zorgen voor een geconcentreerde wortel. Wanneer je bijvoorbeeld een winterpeen in plakjes snijdt, zie je kristallijne structuren. Wanneer wij wortelgroenten eten heeft dat vooral een salinische werking op ons. Daartegenover staan sulphurische krachten, die van binnenuit werkzaam zijn. Sulphurische processen zijn oplossende processen. Bij de plant zijn in het bloemgebied of tijdens het bloeien de sulphurische processen het grootst. Heerlijke bloemengeuren lossen op en komen vrij van de bloem. Sulphurische en salinische processen zijn ritmische

processen die elkaar steeds opvolgen. Daar waar de oplossende krachten het verst uitvloeien, in het bloemgebied bijvoorbeeld, worden salinische krachten aangespoord. Er komen samentrekkende krachten waardoor na de bloei eerst vruchten en daarna zaden worden gevormd. En wat eenmaal is samengetrokken nodigt vervolgens weer uit tot oplossen, uitvloeien: het zaad ontkiemt.

Salinische en sulphurische stoffen

Behalve salinische en sulphurische processen kun je salinische en sulphurische stoffen onderscheiden. Salinische stoffen neigen naar kristallisatie en zijn hard, zuiver en helder. Ze bevatten geen licht, maar laten licht door. Ze bevatten geen kracht, maar geven deze door. Je zou je dit kunnen voorstellen als een glasvezelkabel van een telefoonnetwerk: deze geeft informatie door en houdt die niet vast.

In de wortel van een plant bevinden zich veel zouten, mineralen. Dit zijn stoffen met een meer salinisch karakter wanneer je ze vergelijkt met andere voedingsstoffen zoals eiwitten, vetten en koolhydraten. Natrium en kiezel zijn de meest uitgesproken voorbeelden van salinische mineralen. In sulphurische stoffen zijn krachten gebonden aan de materie. Zij bevatten energie, licht en warmte en zijn daardoor ondoorlaatbaar. Ze kunnen geen krachten doorgeven. Zwavel, een warmtedrager, en fosfor, een lichtdrager, zijn uitgesproken voorbeelden van sulphurische mineralen. Strijk een lucifer af en je ziet hoeveel energie er in dat fosforhoudende bolletje was vastgelegd. In de materie is het salinische en het sulphu-

rische altijd samen aanwezig. Ook wortels en zaden hebben sulphurische kwaliteiten. Ze bevatten voedingsstoffen, geur en vooral het zaad bevat ook warmte. Daar waar beide kwaliteiten tegelijk aanwezig zijn ontstaat een midden. Dit werd door de alchemisten het mercuriale genoemd.

Processen in onze spijsvertering

De wisselwerking tussen salinische en sulphurische processen kun je goed zien bij onze spijsvertering. Johannes: "Daar waar in de afbraak van onze voeding krachten van buitenaf inwerken, denk bijvoorbeeld aan de vele sappen zoals gal en maagzuur die tijdens onze spijsvertering worden gemaakt, kun je spreken van salinische processen. Deze sappen werken in op voedingsmiddelen die voornamelijk uit sulphurische stoffen bestaan. Het zijn stoffen met gebonden voedingskrachten. Het verbranden van ons voedsel is een sulphurisch proces waar deze krachten oplossen. Men zegt dan ook wel dat de lichtkrachten uit onze voeding bevrijd worden in onze spijsvertering. Deze opgeloste voedingskrachten, bijvoorbeeld lichtkrachten, stijgen vanuit de spijsvertering weer omhoog. Dit is nog steeds een oplossend, sulphurisch proces. Eenmaal boven aangekomen kristalliseren zij zich bijvoorbeeld tot een beeld in onze hersenen. Dat is dan een salinisch resultaat. De stoffen die na verbranding overblijven zijn ook grotendeels salinische, transparante stoffen. Dit zijn onder andere afvalstoffen waaruit de voedingskrachten verdwenen zijn. Zo zie je dat afbraak aanzet tot verbranding en dat een sulphurisch

proces verschillende salinische resultaten heeft."

Het zoutachtige in ons denken

De alchemisten brachten het salinische in relatie tot het hoofd, het gebied van ons bewustzijn, het denken. Dit komt overeen met het zenuw-zintuiggebied (het 'glasvezelnet' van ons lichaam) dat ook wel bovenpool wordt genoemd. Het sulphurische hoort bij de onderpool. Dit is het gebied van de stofwisseling en de ledematen, het wilsgebied en is levend en beweeglijk. Johannes Kingma: "Onze hersenen, zenuwen en zintuigen bevatten van ons lichaam het minste leven. Er is nauwelijks beweging en weinig regeneratie. Dit in tegenstelling tot ons spijsverteringsstelsel dat continu in beweging is en een groot regeneratief vermogen heeft. Hersenen, zenuwen en zintuigen hebben transparante eigenschappen. Ze zijn doorlaatbaar voor de geest. Via deze organen kunnen we het kosmische binnen laten. Het vet in onze hersenen bestaat voornamelijk uit langketige verzadigde vetzuren, de meest stabiele en harde vetzuren die we hebben. Deze vetzuren hebben ten opzichte van de onverzadigde vetzuren een salinische kwaliteit. Ons zenuw-zintuiggebied heeft een salinisch karakter. Het kan signalen doorgeven. In het algemeen voedt het zoutachtige met vergelijkbare eigenschappen dit zenuw-zintuiggebied."

Eeuwen na de alchemisten onderschrijft Rudolf Steiner dit. Hij zegt in het boek 'Voeding en bewustzijn' dat zouten in ons hoofd gebruikt worden om te denken. Daarnaast, gebruik ik uit zijn tekst, hebben zouten nog een specifiekere voedende rol voor de hersenen die

vooraan in ons hoofd liggen. Johannes: "Met dat deel van de hersenen kunnen we op een aardse manier denken: logisch, verstandig, abstract en analyserend."

Zout en zoet

Daar tegenover staat het denken in samenhangen, het spirituele denken of, zoals Rudolf Steiner zegt, het innerlijke denken. Dit doen we met de hersenen die in het midden van ons hoofd liggen. Hij schrijft in 'Voeding en bewustzijn' dat dit deel van de hersenen achter de hersenen ligt die door het zoutachtige worden gevoed. Deze in-samenhangen-denkende hersenen worden voornamelijk gevoed door koolhydraten en dan met name door koolhydraten uit het vruchtgebied, zoals van rijpe vruchten en granen.

Vruchten zijn het makkelijkst te verteren. Deze

vertering vindt volledig plaats in onze maag en darmen, zodat de voedingskrachten die vrij zijn gekomen uit de koolhydraten, door onze hersenen ingezet kunnen worden om te denken. Bij blad- en wortelgewassen ligt dit anders: de vertering vindt niet volledig plaats in maag en darmen, legt Rudolf Steiner uit. Als de niet volledig verteerde koolhydraten uit wortel of blad de hersenen bereiken, moeten die als het ware nog verder worden verteerd. Dat belemmert het spirituele denken. Zij houden als het ware het middelste deel van de hersenen bezet. Aardappels vormen bij uitstek een voedingsmiddel waarbij dit gebeurt, want ze zitten boordevol koolhydraten en het zijn knollen die zowel iets van het blad- als van het wortelgebied hebben. Volgens Steiner hebben de hersenen in het midden van ons hoofd nog een hele kluit aan deze knol-

koolhydraten om ze goed te verteren. Dat betekent dat de capaciteit van deze hersenen voornamelijk in beslag wordt genomen door deze vertering en er geen krachten overblijven om te kunnen denken. Door het vele aardappels eten blijven voornamelijk onze voorste hersenen, die gevoed worden door de zouten, over om te denken. Zo zou er een eenzijdig, materialistisch denken kunnen ontstaan.

Ik probeer me voor te stellen wat Steiner hier precies bedoelt. Ik ga ervan uit dat we de fysieke koolhydraten van de aardappel goed kunnen verteren in onze maag en darmen. Ik kan me indenken dat Steiner doelde op bijvoorbeeld de enorme vitaliteit die alle nachtschade-achtigen bezitten. Zouden we ons daarmee bezig moeten houden, wanneer de koolhydraten uit de aardappel naar onze hersenen opgestegen zijn? Ik vraag aan

Johannes welk beeld hij heeft van de aardappelvertering. Johannes: "Ik ga er ook vanuit dat er geen onverteerde aardappels in onze hersenen aankomen. Maar er is nooit goed onderzoek gedaan op dit gebied. Dus ik weet het niet. Het enige dat ik weet is de kalmerende werking van de stof benzodiazepine. Deze stof komt in hele kleine hoeveelheden in aardappels voor, en ook in andere producten. De hoeveelheden zijn zo klein dat je er geen directe invloed van verwacht. Maar wat als we dat generaties lang dagelijks in grote hoeveelheden eten? Dan is dat misschien wel zo. De Duitse volkswijsheid zegt: 'Die dumpfste Bauern haben die grösste Kartoffeln' Dumpf betekent bedompt. Daarmee komt aardig tot uitdrukking wat Steiner bedoelt."

Om harmonieus te kunnen denken hebben we zowel het zoutachtige nodig als de koolhydraten uit het vruchtgebied, dus van vruchten en

zaden. Het is een samenwerking tussen het hemelse en aardse denken. Een evenwichtig samenspel tussen zout en zoet, waarbij je door te veel zout, trek krijgt in zoet en andersom.

Het verteren van zouten

Petra Kühne, voedingswetenschapper en verbonden met de antroposofie, schreef een artikel over het verteren van zouten of mineralen, met als titel: 'Mineralstoffe als Lebensmittel?' Zij schetst een helder beeld van wat er in ons lichaam zou moeten gebeuren met onze afgebroken maaltijd om ons werkelijk gevoed te weten. De opgenomen voeding moet eerst beleefd, dan beziend en tenslotte geïndividualiseerd worden. De krachten die hiervoor nodig zijn ontleent de spijsvertering aan de afbraak. Tijdens het afbreken van iets levends, doet zij krachten op om dit levende later weer op te bouwen. Ons lichaam leert iets van de afbraak van voedingsmiddelen. Het krijgt een voorbeeld. Ter vergelijking: wanneer je een klok helemaal uit elkaar schroeft, weet je hoe alle radertjes, schroefjes en asjes eruit zien. Bovendien heb je gezien hoe de klokkenmaker de klok heeft gemaakt. Door het geheel uit elkaar te halen komt het idee erachter vrij. Plantaardige voeding leert ons lichaam iets over het levendige (het etherische), dierlijke voeding leert ons het bezielde (het astrale).

Op keukenzout na krijgen wij geen natuurlijke mineralen rechtstreeks binnen. Wij nemen ze tot ons via plantaardige en dierlijke voedingsmiddelen. Dit betekent dat deze mineralen door de plant al ver-leven-digd zijn en door het dier ook nog be-ziel-d. Wanneer we mineralen in pure vorm tot ons nemen,

moeten wij dit verlevendigen en bezielen zelf doen zonder dat onze spijsvertering krachten daarvoor opdoet bij de afbraak. Dit geldt niet alleen voor zout maar ook voor mineralen in supplementen en voor de chemische en synthetische toevoegingen in kant-en-klaar-maaltijden. Ook witte suiker kun je mineraal (salinisch) noemen. Witte suiker is losgemaakt van de oorspronkelijk levende structuur en als mineraal gekristalliseerd. Pure mineralen zijn makkelijk af te breken. Je hoeft ze alleen maar op te lossen, omdat er geen levenslichaam of astraallichaam af te breken is. Maar mineralen zijn wel moeilijk lichaams-eigen te maken.

Kühne schrijft dat Rudolf Steiner erop wees dat de voeding in de toekomst eens geheel mineraal zal worden. Dan zal de mens de voorbereiding van de planten en dieren niet meer nodig hebben. Om dit te kunnen realiseren zal de mens over veel innerlijke vormingskrachten moeten beschikken. Daarvoor moet een ontwikkeling plaatsvinden van innerlijke, morele en scheppende krachten. Zolang we zo ver niet zijn, zullen de niet voldoende eigen gemaakte minerale stoffen uit de moderne voeding een sclerotische werking in ons lichaam hebben met het risico op welvaartsziekten of verhardende symptomen. ☺

Met dank aan Anneke van Zoest. Zij maakte een Nederlandse samenvatting van het artikel 'Mineralstoffe als Lebensmittel?' van Petra Kühne. Dit verscheen in Erährungsrundbrief nr. 103/1997.

De Themadag Zout vond plaats op 29/9/2010 en werd ondersteund door de BD-Vereniging.

Salinas De Mara, zoutwinning in Peru

Wat zijn zouten?

Een zout is een verbinding tussen een metaal en een niet-metaal. Wanneer we het over voeding hebben spreken we van mineralen. Deze mineralen komen in onze voeding (bijna) altijd voor in verbinding met een niet-metaal. Dus als we het hebben over calcium, kalium of magnesium in voeding, dan hebben we het eigenlijk over calciumzout, kaliumzout en magnesiumzout. Het zout dat wij meestal gebruiken in de keuken is natriumzout en bestaat ook uit een metaal (natrium) en een niet-metaal (chloride).

Zout in de pan en op tafel

Je zou misschien denken zout is zout. Maar dat is niet zo. Er zijn verschillen in kwaliteit. Wanneer uit de natuur gewonnen zout water, op een langzame manier en in de open lucht verdampt, kristalliseert het zout in grote, broze piramideachtige vormen. Dit heet kristalzout. Dit mooie zout bevat in kleine hoeveelheden ook veel andere soorten zouten, mineralen. Dit kristalzout is aan ten raden boven de geraffineerde soorten. Deze zijn veel bewerkt, bevatten minder soorten mineralen en er is vaak een anti-klontermiddel aan toegevoegd.

Dynamisch Perspectief

Zaad voor de natuurtuin

Bij de Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging afdeling Delfland is de zaadlijst 2011 verschenen. Deze lijst bevat 74 soorten planten die in een natuurrijke tuin tot hun recht komen, zoals bolde-rik, wilde judaspenning, ruig klokje, dagkoekoeksbloem, brede lathyrus, geel nagelkruid en sleutelbloem. De zaden zijn door de leden van de KNNV in hun eigen tuin verzameld en

kosten 50 cent per zakje, exclusief portokosten. De lijst is aan te vragen door het sturen van een aan het eigen adres gerichte en gefrankeerde envelop aan: KNNV afdeling Delfland, Postbus 133, 2600 AC Delft of via e-mail: afdeling-Delfland@knnv.nl. De zaadlijst 2011 te downloaden op www.knnv.nl/afdeling-Delfland onder de kop Winkel.

De Vrolijke Noot zoekt ondernemer(s)

Kwekerij De Vrolijke Noot zoekt enthousiaste BD-ondernemer(s) die zich willen laten inspireren door het bestaande bedrijf om van daaruit zelfstandig verder te groeien. De huidige ondernemers, Harrie van Noort en Lucie Verstappen, willen het bedrijf fasegewijs overdragen. Het bedrijf is gesticht in 1979 en werkt vanaf die tijd biologisch-dynamisch.

Het is ruim 4 ha groot, waarvan 1 ha vruchtbomenteelt en 1 ha blauwe bessen. De grond is in erfpacht bij Stichting BD Grondbeheer.

Sinds kort is er een bouwkvael voor een bedrijfsgebouw gerealiseerd. Het bestemmingsplan biedt verder mogelijkheid voor het bouwen van een bedrijfs-woning, het opzetten van een theetuin en kamperen bij de

boer. Het bedrijf heeft veel aantrekkelijke landschapselementen zoals houtwallen, heggen, boomgaard en poelen die het voor een bezoeker prettig maken om er te verblijven.

Informatie en reacties:
Kwekerij De Vrolijke Noot,
Oosterbutenweg 2, 8351 GH
Wapserveen, telefoon 0521-
321580, info@devrolijkenoot.nl

Bert van Ruitenbeek Directeur Demeter

Bert van Ruitenbeek is voor het komende half jaar aangesteld als parttime-directeur bij Stichting Demeter. Hij zal zich vooral inzetten voor een sterke groei van het aantal BD-bedrijven en van de omzet van Demeter producten. Rienk ter Braake, die de afgelopen jaren de directietaken verrichtte naast zijn certificeringswerk, blijft manager certificering.

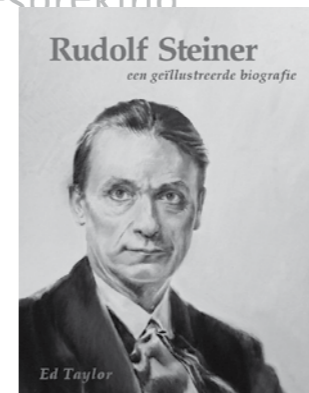
Bert van Ruitenbeek is gedurende tien jaar directeur van Biologica geweest. Hij vervult momenteel ook de functie van voorzitter van Stichting Zaadgoed en voorzitter van Stichting Promotiebureau Biologische Speciaalzaken.

Boekbespreking

Rudolf Steiner

Ellen Winkel

"Steiner is hot," zei auteur Ed Taylor eind november bij de presentatie van de biografie die hij over Rudolf Steiner had geschreven, "want binnen drie maanden verschijnen in het Duitse taalgebied nog drie biografieën ter gelegenheid van Steiner's 150ste geboortedag." Kennelijk zijn er anno 2011 nog steeds veel mensen die graag over Rudolf Steiner lezen. En ook voor mijzelf gold: ik had echt behoefte dit boek, dat niet zozeer over het werk van Steiner gaat, maar over de mens Steiner. Want wie was die veelbesproken man, die zo onwaarschijnlijk veel lezingen heeft gehouden en boeken heeft geschreven; en wiens naam nu nog steeds in iedere Dynamisch Perspectief wordt genoemd? De vele foto's in het boek vertellen al een deel van het verhaal: portretten van zijn ouders, het stationsgebouwtje waar zijn vader stationsopziener was en waar Rudolf werd geboren, Rudolf als peuter met zijn zusje, Rudolf als puber op een

klassenfoto, Rudolf als student in Wenen.

De levensbeschrijving begint bij het eerste begin, Rudolf's geboorte en de nooddoop die al snel plaatsvond omdat zijn navel bleef bloeden. En zo wandelt Ed Taylor als het ware door alle levensfasen heen, en beschrijft steeds beeldende details. Over de jonge Rudolf die urenlang alleen in de waterbronnen kon spelen. Over de schoolmeester die hem er ten onrechte van beschuldigde dat hij houtspaanders in de inktpotten had gestopt, zodat zijn vader hem van de dorpschool afhaalde. Over het eerste geometrie boek dat hij in handen kreeg en dat hem mateloos fascineerde. Over zijn dagelijkse cafébezoek in zijn studententijd in literaire

kringen in Wenen.

Ed Taylor schildert een beeld van Steiner door veelvuldig uit allerlei brieven of artikelen te citeren, geschreven door Rudolf Steiner zelf of door vrienden of tegenstanders. Zo schreef een vriend over hem, die hem opzocht niet lang nadat hij Marie von Sivers had ontmoet en de theosofie had omarmd: 'Daar zat hij tussen zijn wettige en zijn geestelijke echtgenote. Ze aten rode kool en nog wat ander plantaardigs: ze zijn immers nu vegetariërs.'

Bijzonder vond ik ook een fragment uit een krantenverslag over een lezing, geschreven door een journalist die de 'alwetende Steiner' met zijn 'nieuwe heilsleer' verachtte, maar die - hoe cynisch hij ook was - zeer onder de indruk was van zijn redenaarskunst: 'Zijn stem zwol al snel aan, klonk steeds zangeriger, toen luider, begon te donderen, te grollen, werd weer zoet, bezwerend, plechtig, smekend, dreigend, beloftevol, zegenend, kortom: geen 'primo amoroso' kan het beter doen!'

Ed Taylor maakte voor het eerst kennis met het werk van Ru-

dolf Steiner, toen hij begin 70er jaren op de BD-tuinderij van Hans Wolterbeek meewerkte. Daarna heeft hij vele jaren les gegeven op de vrijeschool en nu is hij directeur van Urtica De Vijfprong in Vorden, een therapeutische leef- en werkgemeenschap verbonden aan een BD-boerderij. Op iedere plek werkte hij vanuit het gedachtengoed van Rudolf Steiner en zo kreeg hij door de jaren heen steeds meer bewondering voor die man, die op zulke verschillende gebieden zoveel goede adviezen had gegeven. Toch bejubelt hij Steiner niet in zijn biografie. En dat maakt het boek juist krachtiger. Door de manier waarop hij de vele facetten van Steiner's leven de revue laat passeren, laat hij de feiten spreken en zo ontstaat het beeld van een zeer bijzondere man, die ongelooflijk veel heeft bereikt en in beweging heeft gezet.

Rudolf Steiner - een geïllustreerde biografie, Uitgeverij Pentagon, actieprijs tot 31 maart 2011 € 35, daarna € 45,- ISBN 978-94-90455-20-0

Dynamisch Perspectief

Wijn drinken met Maria Thun

Maria Thun's biologisch-dynamische zaai- en plantkalender is waarschijnlijk een van de beter bewaarde geheimen van de wijnhandel, berichtte de London Guardian. De krant onthulde dat grote supermarktketens, zoals Tesco en Marks&Spencer, al tientallen jaren de zaai- en plantkalender gebruiken bij het vaststellen van data voor wijnproeverijen. Op bloem- en vruchtdagen komt de smaak van wijn namelijk beter tot uitdrukking. Een wijnmaker

vertelt in het bericht, dat hij aanvankelijk niet overtuigd was van het verhaal. Maar na het proeven van ruim 140 wijnen op twee dagen was hij om: 'Het verschil tussen de dagen was overduidelijk'. Een advies van Mark's en Spencers aan haar klanten: voorkom teleurstellingen en open een goede fles wijn nooit op een worteldag. (Dit bericht is uit 2009, maar het kwam nu pas bij de redactie binnen en we wilden het u niet onthouden.)

Houden van de aarde

Het boek van Michiel Rietveld 'Houden van de aarde – respectvol omgaan met landbouw, voeding en milieu' is kort geleden verschenen. De auteur is bij velen bekend als een inspirerende en bevlogen docent. Na zijn studie in Wageningen richtte hij in 1977 Kraaybeekhof op, een cursuscentrum voor biologisch-dynamische landbouw en voeding. Zijn samenhangende visie op landbouw en de rol van de landbouw binnen het grotere geheel, waar hij in de loop der jaren zoveel over heeft verteld, heeft hij nu in een boek uitgewerkt. Zoals Rachel Carson met haar boek Silent Spring in de jaren 60 een ommekeer in het denken over de gevolgen van het gebruik van gifstoffen teweeg bracht, zo heeft Al Gore met zijn 'ongemakkelijke waarheid' nieuw bewustzijn gebracht, namelijk een besef van wereldwijde samenhangen op een

hogere niveau, schrijft Michiel. Het leren denken in samenhangen zal in de komende jaren steeds belangrijker worden om wereldwijde problemen aan te pakken. In de biologische en BD-landbouw is hiermee al veel ervaring opgedaan. Daarom zullen deze landbouwmethodes wegbereiders zijn voor een mondiaal bewustzijn op het gebied van milieu en duurzaamheid. Het boek, uitgegeven door Christoffor, is verkrijgbaar bij de (digitale) boekhandel en kost € 19,90.

Diervriendelijk?

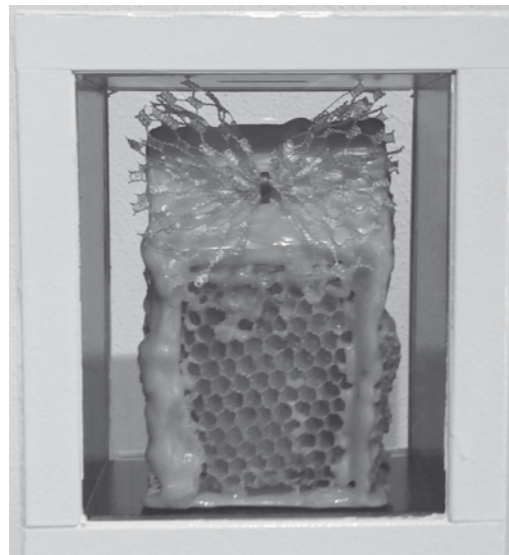
Jans en Bertie Keizer hebben sinds 25 jaar een BD-bedrijf in Ruinerwold. Jans is 66 jaar en wil graag nog jaren verder boeren: "Ik werk met veel plezier en met veel liefde voor mijn dieren." Maar één ding zit hem enorm dwars: Skal eist dat hij zijn koeien in de stalperiode minstens twee maal per week naar buiten stuurt, weer of geen weer. "Sneeuw, modder, maakt niet uit, terwijl de dieren dan met geen stok naar buiten te krijgen zijn."

Jans heeft een grupstal. Binnen de biologische landbouw is sinds enkele jaren het aanbinden van koeien verboden. Voor Jans is het geen optie om een nieuwe stal neer te zetten, waar de dieren vrij rond kunnen lopen. "Ik heb vier kinderen, maar niemand die het overneemt." Daarom kreeg hij van Skal een ontheffing om de koeien te mogen aanbinden. Sinds 2010 is er een extra voorwaarde bij gekomen: de koeien moeten regelmatig naar buiten. Het koeienleven bij Jans en Bertie ziet er als volgt uit: als de kalveren geboren worden in

maart/april blijven ze eerst even bij de moeder lopen. Daarna gaan ze naar een ruime schuur met stro. Van mei tot oktober lopen ze buiten. De eerste winter loopt het jongvee weer in een schuur met stro. Van mei tot november verhuizen ze naar natuurland. Dan worden ze in de winter aangebonden gestald op rubberen matten met zaagsel tot ze bijna afkalven in maart. In deze maanden worden ze handmak. Na het afkalven gaan ze naar het biologische bedrijf van de buurman, die ze melkt. Daar lopen ze in de winter in

een potstal. Is er om de een of andere reden uitval (ouderdom of melkbacterie) dan komen ze bij Jans terug. Jans vindt het 'dieronvriendelijk en mensonmogelijk' om de koeien om de paar dagen uit hun rustige stal naar buiten te sturen voor een winters modderbad. Wat hem vooral steekt is dat hij het moet doen omdat het dier vriendelijker zou zijn. Hij hoort graag reacties van collega's of van anderen. U kunt een reactie sturen naar Buitenhuizerweg 10, Ruinerwold of naar bertiekeizer@hotmail.com.

Dynamisch Perspectief

Bijenbruidshuisje,
een bijenwaswerk
van Lia Martinali

BD-imkerdag 'Imme en kunst'

Zaterdag 12 maart vindt de jaarlijkse BD-imkerdag plaats met als thema 'Imme en Kunst'. Vier vrouwen die zich laten inspireren door de imme, zullen hun werk laten zien en/of bespreken. Daarnaast zullen praktijkdocenten Albert Muller en Wim van Grasstek vertellen over 'de kunst van het imkeren'. Tussendoor zijn er extra lange pauzes om iedereen de gele-

genheid te geven lekker bij te praten, de stands met imker-materialen, plantgoed, bijen-producten, boeken, e.d. te bezoeken en het werk van de kunstenaars rustig te bekijken. Tot slot is er het 'imkerforum', voor al uw vragen over bijenhouden. Mail ze bij voorkeur vooraf aan info@bdimkers.nl. Edwina Brinckmann-Rouffaer verbond zich met het innerlijk

duister van de imme met als resultaat een reeks indrukwekkende houtskooltekeningen. Aan de hand van deze tekeningen zal zij over haar ontmoeting met de bijen vertellen. Irene Pouwelse heeft een korte voorstelling samengesteld - 'Artemis en de Bijen' - met vier kinderen, een eurhythmiste, een vertelster en een pianist. Het toeval wil dat Ans Groene, woonachtig in Zuid-Duitsland, hierna een vertelling zal houden over 'Der Hirsch von Artemis'. Haar imaginaire inzichten in de wezenlijke betekenis van de mysterieplaats Ephe-se en haar Artemision belichten het verschijnen van de bijen op aarde vanuit een andere invalshoek. Met behulp van haar sili-caatschilderingen wist ze deze beelden naar buiten te brengen. Lia Martinali exposeert deze dag haar serie 'Venus-loop en Bijendans', meer dan twintig werken met bijenwas. De lezingen van Rudolf Steiner over De Bijen

vormen haar inspiratiebron. In haar werk zorgt het thema 'Licht en duister' steeds voor nieuwe creaties.

De belangstelling voor de biologisch-dynamische manier van imkeren groeit. Het aantal personen op de imker- en belangstellendenlijst groeit en is de 600 gepasseerd. Het aantal aanmeldingen voor de imkercurcus 2011 was zo groot, dat dit jaar drie praktijkgroepen van start gaan. In 2010 waren er voor het eerst twee groepen, de jaren ervoor steeds één groep. Een nieuwe 3-daagse gevorderdencursus is in voorbereiding, ook daarvoor waren al tientallen geïnteresseerden. Op de imkerdag is meer informatie hierover bekend.

Plaats: Hogeschool Helicon in Zeist. Kosten: € 21,50 of € 25 (met lunch). Lunch vooraf reserveren bij vwangrasstek@planet.nl. Voor nadere info en aanmelding: zie www.bdimkers.nl.

Phileen's column LEVENSVRAGEN

Na twintig jaar kool telen voor de zuurkoolfabriek Kramer, werden alle biologische zuurkooltellers uitgenodigd voor een VIP behandeling bij de groentesnijderij Vezet; een enorme hal met wasmachines, snijmachines, weegmachines, pakmachines, lopende banden en een heleboel mensen. Ik stond aan het einde van de band te kijken hoe per minuut honderd zakjes Italiaanse groentemix uit de fabriek rolden. Misschien heel raar, maar die aanblik bracht mij in een identiteitscrisis. Een paar ons gemengde groenten uit mijn

moestuin panklaar maken, kost mij minstens een half uur en dan reken ik zaaien en wieden nog niet mee. Dat kwam hard aan. De twee directeurs die ons rondleidden, vertelden dat de gemiddelde consument nu nog maar één keer per week voorgesneden groenten koopt. Ze glunderden breed bij de gedachte hoeveel groei daar wel niet mogelijk is, want een week heeft immers zeven dagen. "Over enkele jaren is een ongesneden kool niet meer te krijgen in de supermarkt," zo voorspelden ze. De consument wil gemak.

Dat deed me aan mijn dochter denken. Toen ze net in Amsterdam woonde, en fulltime werkte, nam ik voor haar een zak aardappelen van thuis mee. "Neem maar weer mee terug," zei ze, "aardappelen, dat is me veel te veel werk." Ik dacht dat ik die afwijzing inmiddels verwerkt had. Tot op dat moment dan, bij de band met voorgesneden groentes. Wezenlijke levensvragen drongen zich aan mij op. Wilde ik mijn leven wel in de moestuin slijten? Had ik niet liever een carrière met het voorrecht om voorgesneden

groentes te mogen kopen? Sinds het bezoek aan de groentesnijderij, bekeek ik mijn gemodder in de moestuin vanuit het oogpunt van efficiency, economisch rendement en gemak en dat viel natuurlijk niet gunstig uit voor mij. Het duurde een paar dagen. Maar toen besefte ik weer de onbetaalbare vreugde van mijn eigen slowfood. ☺

Phileen Meertens heeft met haar man een biologisch-dynamisch akkerbouwbedrijf in Hensbroek.

In december hebben Greenpeace en Avaaz (een internationaal netwerk dat via petitie aandacht vraagt voor een betere wereld) in Brussel het allereerste Europese Burgerinitiatief aangeboden. Sinds 2009 mogen Europese burgers wetswijzigingen voorstellen, wanneer ze minimaal 1 miljoen handtekeningen verzamelen uit de verschillende lidstaten. In de petitie vragen Greenpeace en Avaaz om de toelating van gemanipuleerde gewassen te

stoppen totdat er een nieuwe, onafhankelijke, ethische en wetenschappelijke autoriteit komt om de gevolgen van gentech in kaart te brengen. Ze zijn gestart met het verzamelen van handtekeningen, nadat de Europese Commissie in maart 2010 de toelating van een antibioticum-resistente gentechaardappel doorduwde. Dit ondanks wetenschappelijke twijfel en grote maatschappelijke weerstand.

Dynamisch Perspectief

In memoriam

Jaap Bakker (1923–2010) en Adri Bakker-Misset (1936–2010)

'Humus legt de verbinding tussen kosmos en aarde'

Tekst: Hans Andeweg

Tuinderszoon Jaap Bakker kwam via Erna Casparé (directrice van de tuinbouwschool voor meisjes) in 1947 voor het eerst in aanraking met de BD-landbouw en de ideeën van Rudolf Steiner. Hij was toen praktijkleraar bij de Volkshogeschool in Bergen en had daar een tuin. Van Ehrenfried Pfeiffer – een leerling van Steiner – leerde hij veel over composteren en het maken van preparaten. Thuis en op school begon hij compost te maken en sloeg hij aan het experimenteren met de BD-methodes. Jaap en Adri leerden elkaar kennen toen Adri voor haar opleiding tot land- en tuinbouwerares een stage volgde op de Volkshogeschool.

Beide gingen daarna hun eigen weg. Jaap trad in 1953 in dienst van het Ministerie van Landbouw, waar hij tot 1985 als

voorlichter bij de Plantenziektenkundige dienst werkte. Adri werd lerares en verhuisde later met haar man en kinderen naar Canada. Aan het begin van de jaren zeventig kreeg ieders leven een dramatische wending. Jaaps vrouw raakte zwaar gehandicapt door een verkeerde narcose voor een operatie aan haar duim. Op nagenoeg hetzelfde moment gebeurden er heftige dingen in het gezin van Adri, die haar deden besluiten haar man en kinderen te verlaten. Terug in Nederland ontmoette Adri 'toevallig' Jaap. Deze had op dat moment dringende hulp nodig voor zijn ontredder gezin. Op zijn verzoek trok Adri bij hem in. Ze verzorgde het gezin zo goed als zij kon en jarenlang bezochten ze samen Jaap's vrouw in het verzorgingshuis. Jaap en Adri trouwden nadat zij eind jaren negentig overleed.

Een nieuwe levensfase brak aan

toen Jaap en Adri eind tachtiger jaren de excursies naar de biologische tuinbouwbedrijven aan de Bronsweg in Lelystad gingen verzorgen en er een huis met een hectare land konden pachten. Jaap was toen 65 en Adri 52 jaar. Jaap en Adri versterkten elkaar in veel opzichten. Waarschijnlijk hadden zij hierdoor de tomeloze energie om van een braakliggend stuk grond, binnen een aantal jaren één van de meest inspirende land- en tuinbouwplekken van Nederland te maken.

Ze noemden hun plek Aqua Mai-andros en deze groeide letterlijk uit tot een plaats waar hemel en aarde met elkaar waren verbonden. In een grote kosmische tuin waren talloze – grotendeels zeldzame – planten gegroepeerd volgens de planeten en de dierenriem. Het wemelde er van de natuurwezens en er groeiden bomen, die Jaap van de brandstapel had gehaald, om ze ver-

volgens weer tot leven te wekken met compost en energie van zijn handen. Het was voor hem 'gewoon een voorbeeld om de mensen te laten zien, wat er allemaal mogelijk is'.

Altijd hartelijk ontvingen ze duizenden bezoekers van over de hele wereld, hadden prachtige ontmoetingen, gaven voorlichting en inspireerden met BD-idealen. In hun enthousiasme vergaten zij soms dat niet iedereen direct warm loopt bij een vurig betoog. Mensen kunnen zelfs terugdeinzen bij een overmaat aan hitte. 'Ze willen niet luisteren,' klonk er dan uit onmacht.

In 1994 ging het Centrum voor Biologische Landbouw de excursies verzorgen. Jaap en Adri specialiseerden zich toen in composteren en het maken van chroma's. Door hun toedoen is composteren weer op de land- en tuinbouwkaart van Neder-

land gezet. Bloembollentelers die hun afval grootschalig composteren, enorme compostbedrijven als Van Iersel en Den Ouden, die hun producten in heel Nederland en daarbuiten afzetten, zonder Jaap en Adri was dit niet denkbaar geweest.

Een andere grote verdienste is hun bijdrage aan de ontwikkeling van de Chromatography. Een chroma (een beeld dat ontstaat wanneer je een oplossing laat uitvloeien op rond filterpapier) maakt de levenskracht, de levensenergie in de bodem zichtbaar. Het werk van Jaap en Adri is qua omvang, betekenis en kwaliteit vergelijkbaar met dat van Masura Emoto, die wereldberoemd is door zijn foto's van de vormkracht in bevroren water. Weinig mensen weten dat Jaap en Adri goed bevriend waren met Emoto. In 1999 gingen zij als eersten Emoto's net

verschenen boek verkopen. Kort daarop werd Emoto internationaal ontdekt. Het werk van Jaap en Adri verdient dat ook, al was het alleen maar omdat ze met hun chroma's de destructieve krachten zichtbaar hebben gemaakt die in genetisch gemani-puleerd voedsel werken.

Jaap en Adri vertrokken van de Bronsweg in 2005. Jaaps leeftijd (82) liet het zware werk in de tuin niet langer toe. Desalniettemin zaten beiden niet stil. In 2008 verscheen hun prachtig geïllustreerde boek 'Chromatography – beelden van energie', waarin zij het maken en interpreteren van chroma's beschrijven. In de inleiding vatten zij hun levenwerk en zichzelf in een paar treffende woorden samen:

'Wij zijn dus geen schrijvers, maar hebben veel geleerd door waarnemen, zowel buiten in de natuur als in de beelden van de

Foto: Opima Foto

chroma's. Eigenlijk zijn we beiden van onze jeugd af aan bezig met bodem. Of beter gezegd met de snelle achteruitgang van onze landbouwgronden. Eén ding is voor ons heel duidelijk geworden. Humusvormende compost is de belangrijkste factor om deze achteruitgang tot stilstand te brengen. We schrijven Humus-compost met een hoofdletter

omdat de humus de verbinding legt tussen kosmos en aarde.' Afgelopen zomer werd Jaap geveld door een beroerte en hij overleed op 18 juli 2010. Adri overleed een paar maanden later op 1 december aan de verwondingen van een zwaar busongeluk in Peru tijdens een reis naar spirituele krachtplekken. (lees verder op pag. 37)

>> zie elders in dit nummer

Vanaf februari

Cursus: Grondbeginselen Energetisch Beheer

Leer LEVENSENERGIE beheeren! De energie van de natuur, je huis en werk waarnemen, interpreteren en verbeteren. Ontspan in je eigen omgeving en draag ook bij aan een gezondere Aarde. Elf dagen verspreid over het jaar met Hans Andeweg, Toon Jansen en Karina Hoed. Cursussen in Amersfoort, Driebergen, Bloemendaal en Sint Oedenrode. Zie www.ecotherapie.org of bel Kraaybeekerhof 0343-512925.

2 en 16 maart >>

Winterconferentie

De jaarlijkse conferentie van de BD-Vereniging heeft als thema 'Bedrijfscontinuïteit' en vindt plaats op 2 maart in Merksplas en op 16 maart in Dronten. Zie pag. 8

12 maart >>

BD-imkerdag

De jaarlijkse BD-imkerdag. Het thema is: imme en kunst & de kunst van het bijhouden. Zie www.bdimkers.nl en pag. 32

15 april, 20 mei en 10 juni

Meeloopdagen Warmonderhof

Maak kennis met de opleidingen BD-landbouw door een dagje mee te doen met het lesprogramma. Meer info en aanmelden: m.sprenger@groenhorstcollege.nl

29 april >>

Werkplaats BD-landbouw

De Landbouwsectie van de Antroposofische Vereniging en de BD-Vereniging organiseren een werkplaats op BD-tuinbouwbedrijf De Lepelaar. Zie pag. 10

5 woensdagen vanaf 11 mei

Docenten/sprekers training

Na de enthousiaste reacties van vorig jaar geeft Michiel Rietveld opnieuw een sprekerstraining, die bedoeld is voor mensen die met passie over hun werk - of over wat hen drijft - willen vertellen aan (grotere) groepen. Hoe breng je je boodschap over, zonder de vrijheid van je publiek in te perken door jouw enthousiasme? Hoe bereid je het voor, zodat je tijdens je verhaal niet aan een papier gekluisterd bent? Tijd: 14-21 uur. Kosten: € 525 inclusief

koffie, thee en diner. Voor info en aanmelden, www.kraaybeekerhof.nl of tel. 0343-512925

14 mei

Ledendag BD-Vereniging

De ALV van de BD-Vereniging wordt gecombineerd met de donateursdag van Stichting BD Grondbeheer op Kraaybeekerhof te Driebergen. Na de vergadering zijn er gezellige en inspirerende activiteiten.

20-21 mei

Conferentie 150 jaar Rudolf Steiner

Op deze conferentie in Antropia (Driebergen) zal Arthur Zajonc zich met de deelnemers buigen over meditatie. In zijn boek 'Meditatie' omschrijft Zajonc meditatie als een weg naar inzicht en liefde. Nadere info: www.antroposofie.nl

11 en 12 juni

Openstelling de Zonnetuin

De Zonnetuin van Guurtje Kieft staat open voor bezoekers van 9 tot 17. De ronde moestuin, fruitgaarde, compostplaats en de natuurlijke siertuin ontleent zijn bijzondere sfeer en kracht

aan de werkwijze van Guurtje, die alle handelingen verricht in samenwerking met de kosmische krachten van zon, maan, planeten en sterren. De toegang is vrij, uw hond en mobieltje worden echter niet toegelaten! Locatie: ATV de Rekere-volkstuincomplex, Helderseweg naast 63, Alkmaar. Zie www.dezonnetuin.org.

18 en 19 juni

Lekker naar de boer

De jaarlijkse landelijke open dagen bij de biologische boer en tuinder. Zie www.lekkernaardeboer.nl

6-12 augustus

Angel Festival

Op hun landgoed in Portugal, Dominio Vale do Mondego, organiseren Eelco Schaap en Karin Slingting het Angel ZomerKunstFestival. Geniet samen met kunstenaars, artiesten van een zomervakantie midden in de ruige natuur van de Serra da Estrela. Met veel theater, muziek, comedy, beeldende kunst, poëzie, workshops & lezingen, heerlijke biologische keuken. Slaap in een van de Quintas of in een tent in de olijfgaard. Voor jong en oud. Zie www.dominiovaledomondego.nl.

(vervolg van pag. 35)

Dit was altijd een hartewens van haar geweest. Heeft zij gevoeld of geweten, dat het haar laatste reis zou zijn? Tegen verschillende reisgenoten zei zij een paar dagen voor haar dood: 'Als ik niet terugkom, zeg dan tegen iedereen dat goed is.' Zo kort na elkaar sterven duidt op een diepe lotsverbinding. Leven na de dood was voor beide vanuit de antroposofie een gegeven. We kunnen er zeker van zijn dat zij in de geestelijke wereld ook niet stil zullen zitten. Waarschijnlijk is er al een nieuwe kosmische tuin in de maak met Jaap en Adri als enthousiaste beheerders. ☺

Bijzonder pootgoed

De Ommuurde Tuin bij Renkum heeft zich gespecialiseerd in smakelijke en historische rassen. Wie ook eens een bijzonder aardappel- of uienras in zijn moestuin wil zetten kan zaterdag 19 maart van 10 tot 16 terecht op de Pootgoeddag. Als het weer meezit, zijn ook de eerste kruidenplantjes klaar voor verkoop. Verder zijn er bessen op pot (o.a. grote blauwe bessenstruiken) en een aantal ander nuts- en siergewassen. Zie www.ommurdetuin.nl.

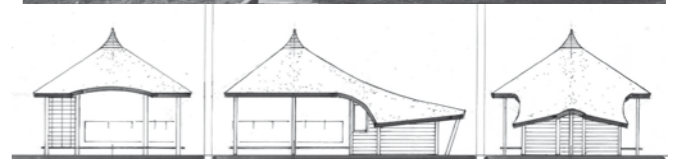
Foto: Dick Boschloo

Omzet biologisch stijgt 20%

De omzet van biologische producten in supermarkten steeg in de eerste drie kwartalen van 2010 met 20% in vergelijking met dezelfde periode in 2009. Dit is de grootste groei in de afgelopen tien jaar. Zuivel is met 37% de grootste stijger. In april worden ook cijfers van de andere afzetkanalen (zoals natuurvoedings- en boerderijwinkels) bekend gemaakt.

Bijenstal op Kraaybeekerhof

Op Landgoed Kraaybeekerhof te Driebergen is vorige maand de bouw van start gegaan van een prachtige bijenstal. Hier zullen educatieve activiteiten plaatsvinden voor jong en oud. De initiatiefnemers (Jos Willemse, Marian van den Berg en Willem Bonger) zullen laten zien hoe je bijen kunt houden op een manier die recht doet aan de aard van het bijenvolk. Dit betekent onder andere dat de bijen mogen zwermen, dat zij hun eigen raten mogen bouwen en dat ze zoveel mogelijk op eigen honing mogen overwinteren. Rondom de bijenstal, waar ongeveer 12 volken een goed onderkomen zullen vinden, zal een grote demonstratie-tuin worden aangelegd met drachtplanten. De BD-Vereniging heeft de bouw financieel ondersteund. Stichting De Bijentuin is op zoek naar meer donateurs. Meer informatie: www.debijentuin.nl.

Ik ben lid van de BD-Vereniging

Arjen Huese
39 jaar, woont in Forest Row (Eng)
is bloementeler, docent en directeur
BD-Agricultural College

Sinds: *Begin jaren negentig volgde ik cursussen fenomenologie en zo in Wageningen. Het hoorde er helemaal bij.*

Waarom: *De BD loopt in Nederland tien jaar voor op de rest. Jullie opereren steeds aan de grens waar zich nieuwe dingen ontwikkelen. Daar zie je de toekomst van de BD.*

Enthousiast: *Essentieel is dat de plant een uitdrukking van het etherische is. In de bloemeteelt kun je dat mooi zien. Daar heb je te maken met de hele plant zodat je daar zelf een toegang toe kunt vinden!*

Nog geen lid? Meld je aan!
0321 315937 www.bdvereniging.nl

Vereniging voor Biologisch-Dynamische Landbouw en Voeding

DYNAMISCH PERSPECTIEF
2011 – februari – nr 1

Dynamisch Perspectief is het ledenblad van de BD-Vereniging en verschijnt 5x per jaar. ISSN 1389-7438.

Voor vragen over lidmaatschap of over het opsturen van Dynamisch Perspectief, bel het bureau: 0321-315937

Redactie Ellen Winkel (hoofdredactie), Andries Palmboom, Wim Goris, Jan Saal, Luc Ambagts, Jorien Quirijnen

Sluitingsdatum kopij 9 maart, agendaberichten tot 28 maart. DP 2011-2 verschijnt 23 april. Graag vooraf overleg, tel. 0344-645420 of ellen@schrijfwinkel.nl. De redactie houdt zich het recht voor stukken in te korten, te bewerken of te weigeren.

Copyright BD-Vereniging. Overname van artikelen alleen met voorafgaande toestemming van de redactie.

Coverfoto De halfronde potstal van De Groote Voort. Foto: Dick Boschloo

Vormgeving Fingerprint, Witzhausen DE, Gerda Peters
Druk Meerpaal Grafimedia, Tiel

Wisentweg 12
8251 PC Dronten
telefoon 0321 315937
fax 0321 315938
info@bdvereniging.nl
www.bdvereniging.nl

De BD-Vereniging werkt aan de ontwikkeling van de biologisch-dynamische landbouw en voeding door ontmoetingen, scholing, onderzoek en publicaties. Ze werkt samen met o.a. Stichting Demeter, Stichting Grondbeheer BD-landbouw, Stichting Warmonderhof, Stichting Biologica en de Antroposofische Vereniging in Nederland.

Bestuur Albert de Vries (voorzitter), Ruud Hendriks, Karin Stolk, Isabel Duiniveld

Medewerkers bureau Luc Ambagts (beleidsmedewerker), Bram Gordijn (secretariaat en boekhouding)

BD-beroepsontwikkeling Boeren en tuinders die belangstelling hebben voor BD-beroepsontwikkeling, intervisie of coaching kunnen contact opnemen met Luc Ambagts op het bureau.

Preparatenwerkgroep De preparatenwerkgroep begeleidt het maken van de biologisch-dynamische preparaten. Bij de werkgroep zijn preparaten te bestellen via: preparaten@bdvereniging.nl. Vermeld altijd

uw naam, adres, telefoonnummer en de hoeveelheid gewenste preparaten. Betaling op rekening. Een prijslijst van preparaten en materialen vindt u op www.bdvereniging.nl. Preparatenwerkgroep p/a Stichting De Wederkerigheid, Hoofdstraat 22, 3972 LA Driebergen, 06-47235401 (voicemail)

Lidmaatschap € 40,- per jaar Jongerenlid (t/m 23 jaar): € 20,- per jaar. Beroepslid: € 200,- per jaar. Gekoppeld beroepslid: € 40,- per jaar (voor volgende beroepsleden van hetzelfde bedrijf). Een lidmaatschap wordt jaarlijks stilzwijgend verlengd, tenzij u vóór 1 december van het lopende jaar heeft opgezegd. Aanmelden als lid kan via het bureau of via de website www.bdvereniging.nl. Bankrekening voor contributie 147485 tnv Ver voor Biologisch-Dynamische Landbouw en Voeding, IBAN: NL 04 INGB 0000 147485, BIC: INGBNL2A

Schenken en legaten De inkomsten van de vereniging bestaan uit de contributies van leden. Daarnaast ontvangt ze jaarlijks uw warme giften. De BD-Vereniging is erkend als Algemeen Nut Beogende Instelling (ANBI). Legaten zijn geheel vrij van successierecht. Schenkingen zijn vrijgesteld van schenkingsrecht. Wilt u meer informatie, belt u dan even met het bureau.

Labyrint in de polder

Jozien Vos

Het labyrint, een bijzonder symbool, bekend uit oude culturen, krijgt gestalte in de gedachten van een polderboer met gevoel voor landschapselementen. De polder: rechte wegen, kruisingen en directe verbindingen. Het labyrint: wendingen, ritme, het onverwachte, als een symbolische reis door het leven.

"Het idee om een labyrint aan te leggen is zo'n zeven jaar geleden ontstaan tijdens een cursus," vertelt biologisch-dynamisch boer Joost van Strien uit Ens. Die cursus begon met het lopen van een labyrint. "Het was opvallend dat iedereen die meedeed er ergens in verward raakte," vertelt Joost. "Je hebt het idee dat je bijna in het midden bent, maar dan loop je toch in de buitenste ring."

Het labyrint symboliseert voor Joost het ver-

trouwen in de weg die je gaat, die je bent ingeslagen. Uiteindelijk kom je bij de kern. Het idee liet hem niet meer los. En inmiddels ligt in zijn tuin een klein labyrint van zwerfkeien. "Geweldig," zegt Joost, "op verjaardagsfeestjes van de kinderen gaan ze er altijd in." Een veel grotere versie maaide hij afgelopen jaar op een luzerne-akker. Het plan is nu om een heuvel-labyrint te maken. "Dan ontstaat een bijzondere vorm, zoals een Maya-tempel. Het zien van het object wekt al iets op en nodigt uit, dat is kunst."

Hij heeft er een mooie plek voor gevonden, aan het einde van zijn kavel bij een bosje waar wandelpad het Kuierlattenpad langs komt. "Een plek waar je kunt staan en weg van alles bent. Dat vind ik het mooie van het labyrint lopen. Weggaan van de dagelijkse werkelijkheid en afhankelijk van de gedach-

ten waar je mee op weg gaat op een andere manier naar jezelf en je situatie kijken." Het midden is in alle labyrinten een lege kern. Daar moet ruimte zijn om dingen te ontdekken. Een stille kern, zodat je alleen de wind hoort en de hemel ziet. "Daarom wil ik een kom in het midden maken," vervolgt Joost. "Het liefst in de vorm van een amfitheater, een openluchttheater waar je via een labyrint binnenkomt. Door het op een heuvel aan te leggen met niveaus onder en boven het maaiveld ontstaat een extra dimensie." En een amfitheater nodigt weer uit tot andere ideeën, zoals tijdelijke exposities, gedichten. Joost ziet velerlei mogelijkheden. Het plan ligt nu bij de gemeente. "Voor elke bezoeker is het bijzonder om de weg af te leggen. Dat betekent dat je alles achter je kunt laten als je binnenkomt. En weer op kunt nemen als je eruit gaat." ☺

Ook een BD juweel insturen?
Bel of mail met Ellen Winkel,
ellen@schrijfwinkel.nl,
0344-645420

Klaver in de keten

Hier denken we vooral in samenhang. Zo helpen de melk-koeien onze akkerbouw. Ze eten gras en de paarse luzerne-klaver, die de stikstof uit de lucht bindt. In de potstal lopen ze vrij rond en het stro dat ze dagelijks vers krijgen wordt uiteindelijk weer mooie mest voor het land, waarmee een duurzame toekomst voor natuur en mens verzekerd is. Ook de jongeren die hier wonen op de Gezinsboerderij kunnen zelf ervaren hoe alle onderdelen van de natuur een prachtig geheel vormen.

Piet van IJzendoorn van de Zonnehoeve in Zeewolde

Ontdek waar de melk voor uw product vandaan komt op www.zuiverzuivel.nl

zuiver @zuivel

Duurzame verpakking

NIEUW!

Zuiver Zuivel werkt continu aan duurzaamheid. Daarom kiezen we voor een milieuvriendelijke FSC gecertificeerde zuivelverpakking.

Het karton wordt gemaakt van bomen uit verantwoord beheerde bossen.

Samen met de natuur

www.zuiverzuivel.nl